

IV

PREVODI

Mišel Lamon i Virag Molnar

PROUČAVANJE GRANICA U DRUŠTVENIM NAUKAMA¹

SAŽETAK

Pojam granice se u poslednje vreme nalazi u središtu uticajnih istraživačkih programa u antropologiji, istoriji, politikologiji, socijalnoj psihologiji i sociologiji. U ovom radu daje se pregled nekih od tih istraživačkih pravaca i ukazuje na dodatnu vrednost koju taj pojam sadrži, posebno u pogledu proučavanja relacionih procesa. Predstavljena je literatura o (a) društvenom i kolektivnom identitetu, (b) klasnoj, etničkoj/rasnoj i rodnoj/seksualnoj nejednakosti, (c) profesijama, znanju i nauci i (d) zajednicama, nacionalnim identitetima i prostornim granicama. Predlažu se pravci daljeg razvoja, s fokusom na odnos između društvenih i simboličkih granica, kulturne mehanizme za proizvodnju granica, razlike i hibridnosti, kao i kulturnu pripadnost i grupne klasifikacije.

KLJUČNE REČI

kultura, identitet, nejednakost, zajednica, granice

Uvod

Poslednjih godina, ideja „granica” počela je da igra važnu ulogu u nizu novih pravaca istraživanja u različitim društvenim naukama. Pojam se pojavljuje u istraživanjima o kogniciji, društvenom i kolektivnom identitetu, samerljivosti, popisnim kategorijama, kulturnom kapitalu, kulturnoj pripadnosti, položaju rasnih i etničkih grupa, hegemonij muškosti, profesionalnim domenima, naučnim kontroverzama, grupnim pravima, imigraciji i protestnoj politici, da pomenemo samo neke od najvidljivijih primera. Štaviše, granice (*boundaries*) i njihov paran koncept, *borders*, bili su predmet više tematskih brojeva časopisa, zbornika i konferencija (Alvarez 1995). To obnovljeno interesovanje naslanja se na već etabliranu tradiciju, budući da su granice deo klasičnog pojmovnog aparata društvenih naučnika. Već u *Elementarnim oblicima religijskog života*, Dirkem (Durkheim 1982 [1912])

1 Lamont Michèle, and Virág Molnár. 2002. “The study of boundaries in the social sciences.” *Annual Review of Sociology* 28:167–95, <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.28.110601.141107>.

je definisao oblast svetog u suprotnosti prema profanom. Iako je Marks često opisivao proletarijat kao negaciju kapitalističke klase, njegov *Osamna-esti brimer* (Marx 1978 [1852]) danas još uvek čitamo zbog opisa dinamike između niza različitih klasnih granica. Što se tiče Vebera, njegova analiza etničkih grupa i staleža i dalje se ističe kao jedan od najuticajnijih odeljaka *Privrede i društva* (Weber 1976 [1922]; Schwartz 1981; Lamont 2001a).

Ovo mnoštvo pravaca promišljanja pojma granice nije do sada bilo podvrgnuto pokušajima stvaranja sinteze, što ne iznenađuje. Veća integracija je poželjna jer bi mogla da olakša identifikovanje teorijski podsticajnih sličnosti i razlika u tome kako se granice povlače u raznim kontekstima i tipovima grupa, kao i na socijalno-psihološkom, kulturnom i strukturalnom planu. Dok se empirijsko istraživanje gotovo uvek tiče određene zavisne varijable ili podoblasti sociologije, usredsređivanje na same granice može dovesti do novih teorijskih uvida o čitavom nizu opštih društvenih procesa koji se javljaju u širokom spektru različitih i naizgled nepovezanih fenomena: reč je o procesima kao što su razgraničavanje (*boundary-work*), prelazanje granica (*boundary crossing*), pomeranje granica (*boundaries shifting*), kao i teritorijalizacija, politizacija, relokacija i institucionalizacija granica. Mi ne pretendujemo na to da, unutar ograničenog prostora koji nam je ovde na raspolaganju, ponudimo takvu sintezu: s obzirom na sadašnje stanje literature, takvo sumiranje je nemoguće, makar u formatu preglednog članka. Umesto toga, pokušaćemo da započnemo s raščišćavanjem terena tako što ćemo ocrtati neke od najinteresantnijih i najviše obećavajućih tokova u nekoliko disciplina. Takođe ističemo dodatnu vrednost koju pojam granica donosi konkretnim sadržinskim temama, i ukazujemo na nekoliko oblasti moguće izgradnje teorije. Ti zadaci su posebno važni zato što obrasci citiranja ukazuju da istraživači koji koriste pojam granica uglavnom nisu svesni kako se on koristi izvan njihovog specijalističkog područja, ili u drugim društvenim naukama.

Jedna opšta tema koja se provlači kroz tu literaturu u raznim disciplinama jeste nastojanje da se razume uloga simboličkih resursa (npr. pojmovnih distinkcija, interpretativnih strategija, kulturnih tradicija) u stvaranju, održavanju, osporavanju, pa i rastvaranju institucionalizovanih društvenih razlika (npr. klasnih, rodni, rasni, teritorijalnih nejednakosti). Kako bi se bolje shvatili ti procesi, smatramo da je korisno uvesti razlikovanje između simboličkih i društvenih granica. Simboličke granice (*symbolic boundaries*) su pojmovne distinkcije koje prave društveni akteri da bi kategorisali objekte, ljude, prakse, pa čak i vreme i prostor. One su alatke pomoću kojih se pojedinci i grupe bore i postižu saglasnost oko definicija stvarnosti. Ispitujući ih, možemo bolje shvatiti dinamičke dimenzije društvenih odnosa, jer se grupe takmiče u proizvodnji, širenju i institucionalizaciji alternativnih

sistema i principa klasifikacija. Simboličke granice takođe razdvajaju ljude u grupe i stvaraju osećaj sličnosti i grupne pripadnosti (Epstein 1992:232). One su presudno važan medijum preko kojeg ljudi stiču status i monopolu resurse.

Društvene granice (*social boundaries*) su objektivizovani oblici društvenih razlika ispoljeni kroz nejednak pristup i nejednaku raspodelu (materijalnih i nematerijalnih) resursa i društvenih šansi. One se takođe ispoljavaju u stabilnim obrascima društvenosti, recimo u sklapanju bračnih veza (*kounubijum*) i zajedničkom obedovanju (*komenzalizam*). Simboličke granice mogu poprimiti obavezujući karakter i značajno uticati na obrasce društvene interakcije tek kada oko njih postoji široka saglasnost. Štaviše, tek tada one mogu postati društvene granice, to jest, mogu, na primer, prerasti u prepoznatljive obrasce društvenog isključivanja ili klasne i rasne segregacije (Massey and Denton 1993; Stinchcombe 1995; Logan et al. 1996). Ali, simboličke i društvene granice treba posmatrati kao podjednako stvarne: one prve postoje na intersubjektivnom nivou, dok se ove druge ispoljavaju kao grupisanje pojedinaca. Uzročno posmatrano, simboličke granice se mogu posmatrati kao nužan, ali ne i dovoljan uslov za postojanje društvenih granica (Lamont 1992).

Iako odnos između simboličkih i društvenih granica leži u samom središtu literature koju ovde prikazujemo, on najčešće ostaje implicitan. Dok je ranija literatura težila da se, u neoveberijanskom maniru, usredsredi na društvene granice i procese monopolizacije, noviji radovi ukazuju na različite spojeve između simboličkih i društvenih granica. U zaključku, ukazujemo kako fokus na taj odnos može da doprinese teorijskom napretku. Takođe, formulišemo strategije kojima se ova literatura može podstaći da krene u pravcu bolje integracije pri proučavanju kulturnih mehanizama za proizvodnju granica, razlike i hibridnosti, kao i kulturne pripadnosti i grupnih klasifikacija.

Ako je pojam granica postao jedna od naših najplodnijih alatki za razmišljanje, to je delom zato što iskazuje jedan fundamentalni društveni proces, a to je relacionalnost (Somers 1994; Emirbayer 1997). Taj pojam ukazuje na fundamentalne relacione procese koji su na delu u širokom spektru predmetnih područja, od mikro do makronivoa analize. To su: (a) društveni i kolektivni identitet; (b) klasna, etnička/rasna i rodna/seksualna nejednakost; (c) profesije, nauka i znanje; i (d) zajednice, nacionalni identiteti i prostorne granice. Uzete zajedno, ove teme obuhvataju povelik deo istraživanja u vezi s granicama koje se sprovodi u antropologiji, istoriji, politikologiji, socijalnoj psihologiji i sociologiji. Pošto pokrivamo prostran intelektualni teren, naš cilj nije da pružimo iscrpan pregled, već da informišemo čitaoca o različitim trendovima u raznim oblastima. Zbog ograničenog obima,

usredsređujemo se na to kako granice deluju u društvenim odnosima i ostavljamo po strani važne pravce u rastućoj literaturi o kogniciji, posebno o prostornim, vizuelnim i vremenskim kognitivnim distinkcijama, budući da su oni nedavno prikazani (Howard 1995; DiMaggio 1997; Zerubavel 1997). Takođe, s obzirom na naš multidisciplinarni fokus, pokrivamo samo deo značajne sociološke literature o promenama u granicama – ta tema je obrađena drugde (Tilly 2001).

Društveni i kolektivni identitet

Tokom proteklih dvadeset godina, britanski i američki socijalni psiholozi koji se bave grupnom kategorizacijom i identifikacijom, proučavaju segmentaciju na „nas” i „njih”. Naročito teorija socijalnog identiteta, fokusirajući se implicitno na simboličke granice, sugerise da „pritisak da se prilikom poređenja pripadnika i nepripadnika (*in-groups/outgroups*) sopstvena grupa vrednuje pozitivno, dovodi društvene grupe do toga da nastoje da se diferenciraju jedna od druge” (Tajfel and Turner 1985:16–17). Taj proces diferencijacije ima za cilj „da se sačuva i postigne superiornost nad nepripadnikom po nekoj dimenziji” (Tajfel and Turner 1985:16–17; Hogg and Abrams 1988). Stoga je favorizovanje pripadnika sopstvene grupe uobičajeno, naročito kod grupa sa visokim statusom (Brewer and Brown 1998; Sidanius and Pratto 1999; Prentice and Miller 1999).

Teorija socijalnog identiteta posebno se bavila propusnošću onoga što smo nazvali simboličkim i društvenim granicama i efektom te dimenzije na individualne i kolektivne strategije mobilnosti. Izneta je teza da, ako se granice među grupama vide kao nepropusne, to može povećati verovatnoću društvene promene za grupe niskog statusa: one se u tom slučaju upuštaju u društveno takmičenje, koje je različito od individualne pokretljivosti (Ellemers 1993).

Štaviše, socijalni psiholozi pokazuju da se ljudi prilagođavaju svom okruženju kroz kognitivnu kategorizaciju i stereotipizaciju. Baveći se takođe simboličkim granicama, Fiske (Fiske 1998) tvrdi da su predstave o pripadnicima i nepripadnicima rezultat tog automatskog procesa, koji generiše kategorizacije po rasi i rodu. Ovo dalje utiče na to kako objašnjavamo uspeh i neuspeh: na primer, spoljašnja objašnjenja, odnosno ona koja referišu na okruženje, za razliku od unutrašnjih i individualnih objašnjenja samookrivljavanjem, više se primenjuju na muškarce nego na žene (Crocker, Major and Steele 1998).

Među sociolozima, Dženkinsovo (Jenkins 1996) izučavanje kolektivnog identiteta dopunjava rad socijalnih psihologa. On objašnjava da se kolektivni identitet konstituise kroz dijalektičku međuigru procesa unutrašnje

i spoljašnje definicije. S jedne strane, pojedinci moraju biti kadri da sebe diferenciraju od drugih tako što će se oslanjati na kriterijume zajedništva i osećaj pripadanja unutar svoje podgrupe. S druge strane, objektivizirani kolektivni identitet nastaje tek pod uslovom da i drugi (*outsiders*) priznaju taj unutrašnji proces identifikacije (Cornell and Hartman 1997; Brubaker and Cooper 2000:14–21).

Grupne granice takođe figuriraju u studijama o ulozi koju kolektivni identitet igra u društvenim pokretima (Taylor and Whittier 1992). Melucci (Melucci 1996) naglašava središnji značaj društvenih mreža u generisanju zajedničkih definicija „nas/njih” i u kolektivnoj mobilizaciji. Slično tome, V. Gamson (Gamson 1992) pokazuje da dejstvo kolektivnog identiteta i grupnih granica na uokviravanje (*framing*) političkih pitanja varira u odnosu na sastav grupe. Mekadam i saradnici (McAdam, Torrow and Tilly 2001), sa svoje strane, koristeći ekološki pristup sličan Ebotovom (Abbott 1995), proučavaju konstituisanje društvenih aktera kroz paradigmu granice, što je za njih jedan od ključnih procesa u protestnoj politici (*contentious politics*). Oslanjajući se na brojne istorijske studije slučaja, oni pokazuju kako je formiranje kategorija društvenih aktera rezultat izmišljanja i međusobnog pozajmljivanja granica, kao i mogući rezultat susreta između do tada odvojenih i konkurentskih mreža. Njihov rad dopunjuje ono što je Tili (Tilly 1998) pisao o proizvodnji nejednakosti, gde se takođe bavi mehanizmima formiranja društvenih granica.

Potrebno je još rada da bi se integrisali psihološki, kulturni i društveni mehanizmi uključeni u proces konstruisanja granica. Sociolozi koji se bave diskriminacijom, kao što je Reskin (Reskin 2000), povezuju sistematske obrasce diskriminacije sa nesvesnim kognitivnim procesima koji daju prednost vrednovanju zasnovanom na pripadnosti statusnoj grupi (Hollander and Howard 2000; DiTomaso 2000). Ti autori analiziraju mehanizme isključivanja na mikronivou koji se prevode u šire obrasce nejednakosti. Budući da im je fokus na kognitivnim procesima, oni su manje zainteresovani za to kako dostupne kulturne sheme i strukture (Sewell 1992) uokviruju kogniciju. Komparativna istraživanja, koja osvetljavaju obrasce razlikovanja i sličnosti, mogla bi da odigraju ključnu ulogu u izvlačenju tih kulturnih shema u prvi plan (Ragin 1987).

U istom duhu, psiholozi uglavnom shvataju društvenu kategorizaciju i identifikaciju kao univerzalne društvene procese. Jedan broj kulturnih sociologa i antropologa više se bavio ostvarivanjem „rada na granicama”, to jest, pitanjem koje vrste sistema tipifikacija, ili načina zaključivanja o sličnostima i razlikama, grupe koriste da bi definisale ko su. Drugim rečima, ti istraživači se više zanimaju za *sadržinske* i *interpretativne dimenzije* rada na granicama nego za intraindividualne procese. Na primer, Njuman

(Newman 1999) analizira kako radnici u prodavnicama brze hrane u Harlemu prave kontrast između sebe samih i nezaposlene sirotinje. Kefalas (Kefalas 2002) pak analizira kako bela radnička klasa u Čikagu definiše i brani samu sebe (uglavnom spram Afroamerikanaca) u jednom, kako smatraju, opasnom svetu, vodeći s velikom pažnjom računa o čistoći, negujući svoj vrt, održavajući svoju imovinu, braneći svoj kvart i veličajući svoju naciju. Kulturni sociolozi usmeravaju pažnju na to kako su granice oblikovane kontekstom, a posebno dostupnim kulturnim repertoarima, tradicijama i narativima (Somers 1994; Lamont 2000; Swidler 2001). Oni se fokusiraju na značenjske obrasce u povlačenju granica unutar i između društava, a te granice sagledavaju kao ukorenjene u društveno okruženje, umesto kao delo atomizovanih pojedinaca. Njihov rad sugerise da se treba pozabaviti pitanjem kako su koncepcije osećanja lične vrednosti i grupnih granica oblikovane institucionalizovanim definicijama kulturne pripadnosti – što je tema koja retko kad zanima socijalne psihologe koji se bave sopstvom i identitetom (Markus and Kitayama 1991; Gecas and Burke 1995; Reicher and Hopkins 2001). To zahteva da se ispita kako se osećanje (lične) vrednosti formira u grupama niskog i visokog statusa, i uopštenije, kako se to osećanje vezuje za značenja asocirana sa različitim grupnim identitetima (Rosenfield 1998). Ova poslednja tema predmet je literature o klasnim, rasnim i rodnim granicama.

Klasna, etnička/rasna i rodna/seksualna nejednakost

Nadovezujući se na Vebera (Weber 1976 [1922]), obimna literatura o klasnim, rasnim i rodnim nejednakostima analizira zatvaranje (*closure*) između društvenih grupa (Parkin 1974). Dok je ranija literatura u središte pažnje stavljala temu zatvaranja i društvenih granica, u poslednjih dvadesetak godina značajnije mesto dobijaju simboličke granice. Što se tiče oblasti proučavanja klasnih granica, u ovom članku najviše se bavimo kulturnom potrošnjom, klasnim markerima i klasnom reprodukcijom, te pitanjem kako je sopstvo oblikovano klasnom nejednakošću, jer je o te dve teme nastala posebno obimna literatura (koju ovde samo delimično obuhvatamo). Odeljak o etničkoj i rasnoj nejednakosti raspravlja o institucionalizaciji sistema klasifikacija, pretnjama grupnom položaju i etničkom i rasnom identitetu. Odeljak o rodnoj i seksualnoj nejednakosti fokusira se na to kako rodne i seksualne kategorije oblikuju očekivanja i profesionalni život. Ta tri odeljka opisuju isti fundamentalni društveni proces na delu – proces relacije definicije identiteta i društvenog položaja, i naglašava potrebu za jednom više kumulativnom istraživačkom agendom u budućnosti (Tilly 1998).

Klasna nejednakost

Od naročitog uticaja u proučavanju klasnih granica bio je rad Pjera Burdijea i njegovih saradnika (Bourdieu and Passeron 2014 [1970]), u kojem se tvrdilo da se slabije školsko postignuće dece iz radničke klase ne može objasniti slabijim sposobnostima, već institucionalnom pristrasnošću okrenutom protiv njih. Autori sugerišu da škole vrednuju svu decu prema njihovom kulturnom kapitalu – bliskosti s kulturom vladajuće klase – i tako kažnjavaju učenike iz niže klase. Bogat rečnik, široke kulturne reference i vladanje visokom kulturom školski sistem ceni; učenici poreklom iz viših slojeva stižu te resurse u svom domaćem okruženju. Stoga, obrazovni sistem se pri selekciji nemilosrdno odnosi prema deci iz nižih klasa. Oni toga nisu svesni, budući da su i dalje omađijani kulturom dominantne klase. Oni krive sebe za sopstveni neuspeh, što ih navodi da napuste školovanje ili da se okrenu manje prestižnim obrazovnim profilima. Stoga, direktno isključivanje, pre naglašena selektivnost, samoisključivanje i prebacivanje na niže nivoe školskih karijera jesu ključni mehanizmi u reprodukciji nejednakosti i društvenih granica. Njih generišu simbolički klasni markeri – simboličke granice koje francuski obrazovni sistem ceni i koje su od suštinskog značaja u stvaranju granica društvenih klasa.

U svojoj knjizi *Distinkcija* (Bourdieu 2023 [1979]), Burdije je proširio analizu na svet ukusa i kulturnih praksi uopšte. Pokazao je kako se logika klasne borbe proteže na oblast ukusa i životnog stila i da je simbolička klasifikacija ključ za reprodukciju klasnih privilegija. Dominantne grupe generalno uspevaju u tome da legitimizuju sopstvenu kulturu i običaje kao superiorne u odnosu na prakse nižih klasa, preko opozicija kao što su otmeno/vulgarno, estetsko/praktično i čisto/nečisto. Oni na taj način sprovode „simboličko nasilje”, to jest, nameću jedno posebno značenje kao legitimno, istovremeno prikrivajući odnose moći koji su temelj njegove snage (Bourdieu and Passeron 2014:15). Oni koriste svoju legitimnu kulturu da bi ocrtili kulturnu distancu i bliskost, da bi monopolisali povlastice i da bi isključili i regrutovali nove kandidate za položaje visokog statusa – prevodeći simboličku distinkciju u klasno zatvaranje. Stoga, kroz inkorporaciju habitusa ili kulturnih dispozicija, kulturne prakse imaju neizbežne i nesvesne klasifikatorne efekte, koji oblikuju društvene položaje time što definišu granice (društvenih) klasa. „Klasifikacijske borbe” za nametanje superiornosti sopstvenog pogleda na svet jednako su važne i za Burdijeov pojam „polja”, definisanog kao mreža društvenih odnosa strukturisana oko takmičenja za različite úloge, kao što su akademski, umetnički ili književni ugled (Bourdieu 1984).

Obimna američka literatura koja primenjuje, proširuje i procenjuje doprinos Burdijea i njegovih saradnika pojavila se posle prevoda ovih dela

na engleski. Jedan važan ogranak usredsređivao se na kulturnu potrošnju i društvenu reprodukciju, analizirajući kako nivoi kulturnog kapitala i drugi faktori utiču na obrazovno i profesionalno postignuće (tj. granice društvenih klasa) u SAD i drugde. Drugi ogranak bavio se procesom institucionalizacije umetničkih žanrova i kategorija visoke kulture i njihovim odnosom sa organizacionim i društveno-strukturnim okruženjem (DiMaggio 1987). Treći ogranak, više kritički nastrojen, podvrgao je Burdijeovo delo sistematskoj empirijskoj proverbi. Na primer, Lamon (Lamont 1992:233) je proširila pojam „rada na granicama” (Gieryn 1983) na identitet, da bi pokazala važnost moralnih granica u kulturi francuske i američke više srednje klase.

Za razliku od Burdijeovog isključivijeg fokusa na kulturni kapital i društveni položaj, Lamon se zalagala za induktivni, na intervjuima zasnovan pristup proučavanju granica društvenih klasa, kako bi se procenila propusnost i relativni značaj različitih vrsta granica (društveno-ekonomskih, moralnih, kulturnih) u različitim nacionalnim i grupnim kontekstima. Haleova (Halle 1993) studija o varijacijama među društvenim grupama u pogledu ukrašavanja doma na širem području Njujorka pokazala je da potrošnja umetnosti ne proizvodi nužno društvene granice i da je kulturna potrošnja manje diferencirana nego što nas teorija kulturnog kapitala navodi da pomislamo – budući da, na primer, sve grupe vole slike na kojima je prikazan pejzaž. On zaključuje da „veza između uključenosti u visoku kulturu i pristup krugovima dominantne klase ... nije dokazana” (Halle 1993:198). U jednom teorijskom radu, Hol (Hall 1992) je naglasio postojanje heterogenih tržišta i višestrukih vrsta kulturnog kapitala. Kritikujući ideju jednog sveobuhvatnog tržišta kulturnog kapitala, on je predložio stanovište kulturnog strukturalizma koje uzima u obzir raznolikost statusnih situacija (Lamont and Lareau 1988).

Što se tiče propusnosti kulturnih granica, Brajson (Bryson 1996), Erikson (Erickson 1996) i Piterson i Kern (Peterson and Kern 1996) takođe su predložili da je kulturna širina visoko cenjen resurs u višoj i višoj srednjoj klasi. Stoga oni osporavaju Burdijeov stav o dominantnoj klasi kao u suštini ekskluzivnoj i netolerantnoj prema drugim klasnim kulturama. Brajson (Bryson 1996) nalazi da u SAD muzička isključivost opada s obrazovanjem. Prema njenom mišljenju, kulturna tolerancija prema čitavom spektru muzičkih žanrova („sve, samo ne hevi metal”) sačinjava multikulturni kapital koji je jače koncentrisan u srednjoj i višoj klasi nego u nižoj. Kako Erikson (Erickson 1996) sugerise, iako bliskost sa visokom kulturom jeste u korelaciji sa klasom, ta kultura se ne poteže u odnosima među pripadnicima različitih klasa na radnom mestu. Na osnovu istraživanja u firmama za obezbeđenje s područja Toronta, Erikson piše da je, osim upućenosti u sport, „za koordinaciju među ljudima korisna ona kultura ... koja nije povezana s

klasom – dakle, ona koja je popularna u svakoj klasi” (Erickson 1996:248), te da je „najkorisniji opšti kulturni resurs raznovrsnost, plus dobro razvijen osećaj za to koji (kulturni) žanr treba upotrebiti u kojoj prilici” (Erickson 1996:249). Piterson i Kern (Peterson and Kern 1996) dokumentuju pomernje kod osoba visokog statusa od snobovske isključivosti ka „omnivorskom prisvajanju” u njihovom muzičkom ukusu. U SAD, sve ove studije pozivaju na jedno multidimenzionalno razumevanje kulturnog kapitala (što je tip simboličke granice) kao osnove za povlačenje društvenih granica; oni takođe opovrgavaju Burdijeov postulat da je vrednost ukusa definisana relacijom, uz pomoć logike binarnosti, odnosno opozicija.

Nekolicina sociologa danas proučava kako je sopstvo oblikovano klasom i kako se proizvodi uz pomoć granica i razlika. Na primer, na osnovu obimnog terenskog rada sa porodicama iz siromašnog sloja, radničke i srednje klase, Laro (Lareau 2000) pokazuje važne razlike u socijalizaciji dece među društvenim klasama, pri čemu roditelji iz više srednje klase, bez obzira na to da li su crnci ili belci, eksplicitno favorizuju „usredsređeno kultivisanje” (*concerted cultivation*) i samoostvarivanje kao cilj, nasuprot stavu „prirodnog rasta” koji zagovaraju pripadnici radničke klase. Antropolog Džon Džekson (Jackson 2001) analizira kako Afroamerikanci u Harlemu shvataju i prikazuju (*perform*) simboličke klasne granice u međuljudskim odnosima u okviru iste rase. Alford Jang (Young Jr. 2001) daje detaljnu analizu identiteta siromašnih mladih crnaca i pokazuje kako oni sebi predstavljaju svoj društveni položaj u poređenju s drugima. Te studije ukazuju na ulogu relacionalnosti u definisanju identiteta. Kao i u slučaju novije literature o fluidnosti kulturnih granica, bilo bi korisno ispitati u kojoj meri ovaj proces sledi binarnu logiku, a u kojoj logiku mnogostrukih veza. Drugim rečima, treba da ispitamo da li se identiteti definišu u opoziciji prema nekom povlašćenom „Drugom”, ili kroz poređenje sa više mogućih „drugih”: može biti da će simboličke granice s većom verovatnoćom prerasti u društvene granice onda kada se povlače u opoziciji prema samo jednoj grupi, umesto prema više grupa, koje su često u međusobnoj konkurenciji.

Etnička/rasna nejednakost

Koncept granice je veoma važan u oblasti etničkih i rasnih nejednakosti, kao alternativa statičnijim kulturnim ili čak biološkim teorijama etničkih i rasnih razlika. Pionirski značaj tu ima rad norveškog antropologa Fredrika Barta (Barth 1997 [1969]). Bart je odbacio gledište o etnicitetu koje je naglašavalo zajedničku kulturu, u korist jednog više relacionog pristupa koji naglašava da se osećanja zajedništva definišu u opoziciji prema opaženom identitetu drugih rasnih i etničkih grupa (Hechter 1975; Horowitz 1985).

Među nekoliko novijih doprinosa inspirisanih njegovim radom, Verderi (Verderi 1994) je analizirala kako država-nacija deluje kao proizvođač razlika i kao unutrašnji homogenizator populacija (Starr 1992). Sledeći Dejvisa (Davis 1991) i druge, proučavanje proizvodnje rasnih i etničkih klasifikacija od strane države (na nivou popisnih kategorija) postalo je prava mala industrija u SAD, a to je posebno plodan teren za izučavanje pomeranja u definiciji društvenih granica. Sve donedavno, ove kategorije su prisiljavale ljude da izaberu samo jednu rasnu kategoriju, budući da se polazilo od toga da su rasne grupe uzajamno isključive (Lee 1993). Tokom poslednjih nekoliko godina, Šenon i Olzak (Shanahan and Olzak 1999) i Gans (Gans 1999) analizirali su faktore koji dovode do sve veće polarizacije između belaca i nebelaca: imigranti su navedeni da se identifikuju sa belom populacijom u odbrani svog povlašćenog tržišnog položaja ili statusa, što vodi nasilju prema nebelcima. Dok su unutargrupne granice privukle najviše naučne pažnje (v. Libersonovu [Lieberson 2000] veoma originalnu studiju obrazaca izbora imena i kako se to menjalo tokom veka), nedavno se Espiritu (Espiritu 2000) fokusirala na to kako se moralni diskurs koristi da bi se povukle simboličke linije unutar i između grupa. To podstiče na poboljšani dijalog između kulturnih sociologa i stručnjaka za imigraciju (videti i Waters 1999; Levitt 2001; Morawska 2001; u antropologiji Ong 1996).

Među proučavaocima američkog rasizma, Bobo i Hačings (Bobo and Hutchings 1996) usvajaju relaciju logiku sličnu Bartovoj, kako bi objasnili rasizam kao rezultat pretnji grupnom pozicioniranju. Međutim, oni slede Blumera (Blumer 1958) koji se zalaže za „pomeranje proučavanja i analize sa preokupacije osećanjima kao nečim što je smešteno u pojedincima, na bavljenje odnosima između rasnih grupa i kolektivnim procesom kojim jedna rasna grupa počinje da definiše i redefiniše drugu” (Blumer 1958:3). Taj i drugi doprinosi (Rieder 1987) ukazuju na lični interes kao izvor etničkog sukoba i na to kako su sukobi povezani sa socijalnim zatvaranjem – sa zaštitom stečenih privilegija. Takva dinamika uticala je na formiranje radničke klase u SAD (Roediger 1991). Ona je takođe predmet sve brojnijih studija koje se bave „belošću” (*whiteness*) kao neupadljivom, podrazumevanom, hegemonom rasnom kategorijom.

Ta relaciona perspektiva nalazi odjeka i u novijim radovima o izgradnji rasnog i etničkog identiteta, razmatrajući kako se ti identiteti proizvode kroz proces samodefinisanja i konstruisanja simboličkih granica i pripisivanja kolektivnog identiteta od strane drugih (Cornell and Hartmann 1997; Portes and Rumbaut 2001). Na primer, Voters (Waters 1999) je ispitivao repertoare kultura i identiteta koje karipski imigranti donose u SAD, kao i njihove strategije samopredstavljanja i granice koje povlače prema Afroamerikancima (str. 12). DiTomazo (DiTomaso 2000) baca novo svetlo

na protivljenje belaca afirmativnoj akciji posmatrajući kako belci iz srednje i radničke klase konstruišu svoja iskustva na tržištu rada u poređenju sa crncima, a naročito to da li oni i njihova deca dobijaju više pomoći nego crnci. Lamon (Lamont 2000) analizira kako opšti moralni pogledi na svet navode radnike da povlače rasne granice – beli radnici asociraju crnce sa sirotinjom i odsustvom radne etike, dok crni radnici asociraju belce sa srednjoklasnom samoživošću. I ovde je literaturi potrebna veća sistematizacija, naročito u pogledu specifikacije procesa stvaranja granica, koje se protežu od rada na simboličkim granicama do toga kako imigranti prenose društvene granice iz jedne zemlje u drugu.

Rodna i seksualna nejednakost

U literaturi o rodu često se može naići na diskusiju o granicama, definisanim kao „kompleksne strukture – fizičke, društvene, ideološke i psihološke – koje ustanovljuju razlike i sličnosti između žena i muškaraca, među ženama i među muškarcima, što oblikuje i ograničava ponašanje i stavove obe rodne grupe” (Gerson and Peiss 1985:318).

Na socijalno-psihološkom nivou, Ridžvej (Ridgeway 1997) objašnjava rodnu nejednakost pomoću interaktivnih procesa i konstrukcije granica. Ona tvrdi da mi „automatski i nesvesno rodno kategorizujemo svakog pojedinca s kojim dolazimo u dodir” i da kada se „profesionalne uloge aktiviraju u procesu percipiranja konkretne osobe, one se ugrađuju u prethodnu, automatsku kategorizaciju te osobe kao muškarca ili žene, i u skladu s time dobijaju donekle različita značenja” (Ridgeway 1997:220). Tako se za radnike muškarce veruje da su kompetentniji od žena. Oni koji narušavaju rodne granice, na primer, u pogledu normi koje regulišu organizaciju vremena, često su izloženi kažnjavanju i stigmatizaciji na radnom mestu, pa čak i kod kuće (Epstein 1988; Epstein 2000) – što su simboličke granice prevedene u društvene granice. Slično tome, u svojoj studiji kontrole nad telom (*body management*) na univerzitetskim kampusima, Martin (Martin 2001) pokazuje kako se devojke iz sestrinstava i sportistkinje suočavaju sa praksama „patroliranja granica” hegemonije ženskosti (što je pojam koji preuzima od Connell 1987). Ranije studije o ostvarivanju roda takođe se prevashodno bave stvaranjem rodničkih granica, iako ne koriste uvek eksplicitno taj termin (West and Zimmerman 1987).

I sociolozi su analizirali stvaranje rodno zasnovanih društvenih granica u organizacijama i profesijama (Reskin and Hartmann 1986), usredsređujući se na tzv. stakleni plafon (Epstein 1981; Kay and Hagan 1999) i strategije usmerene na to da se on probije (Lorber 1984). Održavanje granica analizira se kroz pravila koja važe za muškarce i žene koji rade u snažno

orodnjenim zanimanjima. Na primer, Vilijams (Williams 1995) pokazuje da se, u zanimanjima kao što su medicinske sestre (tehničari), muškarcima daje više manevarskog prostora i oni se brže penju uz profesionalnu lestvicu. Na opštijem planu, Tili (Tilly 1998) tvrdi da dihotomne kategorije kao što su muško i žensko (ali i crno i belo) služe dominantnim grupama da marginalizuju druge grupe i blokiraju njihov pristup resursima. On proširuje Veberovu shemu ističući razne mehanizme kojima se ovo postiže, kao što su eksploatacija ili gomilanje šansi. On tvrdi da trajna nejednakost najčešće proističe iz kumulativnih, pojedinačnih, često neprimećenih organizacionih procesa.

Sociolozi su takođe pisali o seksualnim granicama. Na primer, Stajn (Stein 1997) analizira kako su se feministkinje kolektivno suprotstavile dominantnom značenju lezbejstva i kako su se simboličke granice oko kategorije „lezbejka” menjale s promenama uticaja ovog pokreta: one su „iznova uokvirile (*reframed*)” značenje [homoseksualnosti], sugerišući da su granice koje razdvajaju heteroseksualnost i homoseksualnost zapravo propusne” (Stein 1997:25), a ne esencijalizovane. Gamson (Gamson 1998) se takođe fokusira na simboličke granice i analizira kako prikazivanje gejeva u zabavnim TV programima etablira gej profesionalce iz srednje klase i one koji ne mešaju privatnu i javnu sferu, ali s druge strane delegitimiše gej pripadnike radničke klase. Brekhus (Breckhus 1996) opisuje društveno markiranje i mentalno senčenje (*mental coloring*) kao dva temeljna procesa kojima se definiše „devijantni” seksualni identitet naspram neutralnog standarda.

Rodne i seksualne razlike predstavljaju plodno tlo na kojem možemo proučavati prelaženje i pomeranje granica, kao i njihovu institucionalizaciju i rasprostiranje – upravo zato što su tu granice postale veoma sporne i zato što je dostupna bogata literatura o rodnoj socijalizaciji i reprodukciji. Kao i u slučaju studija klasnih i rasnih/etničkih granica, postoji potreba za većom sistematizacijom i teorizacijom u pogledu ovih tema. Istraživači bi isto tako trebalo da obrate posebnu pažnju na uloge koje simboličke, odnosno društvene granice igraju u stvaranju rodnih/seksualnih nejednakosti. Dok Ridžvej (Ridgeway 1997) i Tili (Tilly 1998) prave krupne korake u specifikaciji kognitivnih i društvenih mehanizama koji su uključeni u rad na rodnim granicama, slične analize potrebne su u pogledu kulturnih narativa koji su bitni u reprodukciji rodnih granica (u skladu s onim što je razvio Bler-Loj [Blair-Loy 2001] o shemama „posvećenosti porodici” i „posvećenosti radu” koje koriste žene sa karijerom u sferi finansija, ili Hejz [Hays 1996] o konceptu „intenzivnog majčinstva”).

Profesije, nauka i znanje

Literatura o profesijama, nauci i društvenom znanju izuzetno dobro ilustruje korisnost pojma granica, koji se koristi da bi se razumelo kako su se profesije s vremenom razdvojile jedna od druge – stručnjaci od laika, nauka od nenauke, discipline međusobno; i uopšte, kako nastaju sistemi klasifikacije koji unose red u naš život. Fokus na te društvene granice podstiče istraživače da razviju relaciju i sistemsku (često ekološku) perspektivu na proizvodnju znanja, koja će biti osetljiva na istorijske procese i simboličke strategije u definisanju sadržaja i institucionalnih kontura profesionalne i naučne aktivnosti. Pojam granica takođe je važna alatka za mapiranje kako se modeli znanja šire iz zemlje u zemlju i deluju na lokalne ustanove i identitete. Neki (Star and Griesemer 1989; Bowker and Star 1999) prilaze granicama kao sredstvima komunikacije, a ne podele, i pokazuju kako su one veoma važne za optičaj znanja i informacija među društvenim svetovima.

Profesije i rad

Istraživanje profesija i rada uključuje neke od najuticajnijih – i danas već kanonizovanih – studija o granicama koje su nastale u poslednjih 30 godina. Zaista, pojam „profesija” se prvobitno pojavio kao problem demarkacije – to jest, problem granica – između „specijalističkih” i običnih zanimanja. Pitanje je bilo da li profesije treba definisati njihovom specifičnom zalihom znanja, kao određenu fazu u razvoju zanimanja, ili kao određeni tip institucionalne organizacije koja daje članovima kontrolu nad pristupom, obukom, akreditovanjem (*credentialing*) i procenjivanjem kvaliteta obavljanja posla. Ovo poslednje gledište naglašavalo je monopolsko zatvaranje (odnosno, povlačenje društvene granice) kao definišući element modernih profesija (Parkin 1974). Taj pristup je tvrdio da strategije koje pripadnici profesija koriste da bi definisali i institucionalizovali granice svoje profesije spram autsajdera čine suštinu „projekta profesionalizacije” (Sarfatti-Larson 1979). Ova konfliktna teorija podrazumevala je shvatanje profesionalizacije kao normativnog okvira „društvene i ideološke kontrole” (Sarfatti-Larson 1979:238).

U sličnom duhu, kritičke analize obrazovanja ispitivale su sistem provere kvalifikacija (*credentialing system*) kao mehanizam kojim se postiže monopolističko zatvaranje profesija. Kolins (Collins 1979) je našao iznenađujuće slabu korelaciju između zahteva za obrazovnim kvalifikacijama i veština i znanja koje traži samo radno mesto. Na osnovu tog empirijskog zapažanja on je tvrdio da obrazovanje služi da se budući profesionalci socijalizuju u statusne kulture povlačenjem linije između insajdera i autsajdera (Manza 1992:279). Modeli profesija zasnovani na ideji zatvaranja pokazuju dosta

sličnosti, i zapravo su integrisani u jednu opštiju teoriju o proizvodnji ne-jednakosti kroz društveno zatvaranje mreža (Collins 2001).

Ebot (Abbott 1988) je pomerio analitički fokus sa organizacionih formi na sadržaj profesionalnog života, i sa borbi profesionalaca protiv autsajdera na borbe među samim profesionalcima. Nasuprot modelu zatvaranja, koji je opisivao profesije kao zatvorene sisteme (u kojima je jedna profesija jasno omeđena, prirodna analitička jedinica, koja nastaje funkcionalnom specijalizacijom), Ebot je tvrdio da profesije predstavljaju otvoren, ekološki sistem u kojem pojedinačne profesije postoje u međuzavisnosti. One se međusobno takmiče za monopol nad jurisdikcijama, za legitimnost stručnosti na koju polažu pravo, a sve to zajedno čini sistem profesija koji se neprestano menja. To takmičenje obično poprima formu sporova oko granica jurisdikcije, to jest, ono se odvija kako bi se iznova povukle društvene granice između profesija.

Literatura o profesijama poklonila je manje pažnje pitanju kako se granica između stručnjaka i laika (npr. pripadnika profesije i manuelnih radnika) ostvaruje na radnom mestu. Valas (Vallas 2001) nastoji da proširi postojeću bazu istraživanja u tom pravcu, posmatrajući distinkciju između inženjera i kvalifikovanih manuelnih radnika u šest fabrika papira u vreme tehnološke promene. On vidi granice profesije kao rezultat ne samo međuprofessionalnog takmičenja *à la* Ebot, već i rasprava s podređenima na radnom mestu, budući da se zadaci koje se očekuje da pripadnici jedne, odnosno druge grupe obave, često znatno preklapaju. On prati kako kulturne granice u vidu naučnog i tehničkog znanja (obeležje obučenog inženjera) obezbeđuju mehanizam za proizvodnju društvenih granica. U isto vreme, on primećuje da je postavljanje simboličkih granica sporan proces, čiji je ishod u velikoj meri zavisao od konteksta. Njegova studija podvlači značaj proučavanja tačke susreta dominantnih i dominiranih grupa pri proizvodnji simboličkih i društvenih granica.

Nauke, discipline i znanje

Poput pripadnika profesija, naučnici su takođe želeli da se odvoje od amatera i šarlatana podizanjem granica „prave” nauke. Girin (Gieryn 1983) je skovao termin „rad na granicama” (*boundary-work*) za diskurzivne prakse kojima naučnici nastoje da pripisu odabrana svojstva naučnicima, naučnim metodima i naučnim tvrdnjama, kako bi povukli „retoričku liniju razgraničenja između nauke i neke manje autoritativne, sporedne ne-nauke” (Gieryn 1983:781; Gieryn 1995; Gieryn 1999:4–5) On tvrdi da je razgraničavanje važan resurs koji može prerasti u „stratešku praktičnu akciju” (Gieryn 1999:23) u svrhu uspostavljanja epistemičkog autoriteta. Iscrtaivanje

i ponovno iscrtavanje granica nauke sastoji se od takmičenja oko verodostojnosti koje podrazumeva tri vrste rada na granicama: proterivanje (*expulsion*), širenje (*expansion*) i zaštitu autonomije. Proterivanje karakteriše sporove između suparničkih autoriteta, od kojih svaki tvrdi da upravo on predstavlja nauku. U tom kontekstu, „rad na granicama postaje sredstvo društvene kontrole” (Gieryn 1999:16) sankcionišući povredu (simboličkih) granica legitimnosti. Ekspanzija se koristi kad međusobno suparnički epistemički autoriteti nastoje da uspostave monopol nad jurisdikcijom u određenom ontološkom domenu. Najzad, razgraničavanje se mobilise radi zaštite profesionalne autonomije od spoljašnjih sila (zakonodavaca, korporativnih menadžera) koji pokušavaju da naruše ili eksploatišu epistemički autoritet naučnika zarad sopstvenih ciljeva (*Ibid.*:5–17).

Dok je Ebot naglašavao objektivni karakter radnih zadataka koji prouzrokuju sporove oko profesionalnih jurisdikcija, Girin (Gieryn 1999:16, fn. 21) ističe snagu (fleksibilnost i često proizvoljnost) interpretativnih strategija koje se koriste u izgradnji prostora za „nauku” koja teži epistemičkom autoritetu. Inspiraciju nalazi u radu istoričara Roberta Darntona (Darnton 1984) koji prati prosvetiteljske filozofe u njihovom ambicioznom naporu da iznova iscrtaju granice sveta znanja u Didrovoj (*Denis Diderot Enciklopediji*). Darnton pokazuje kako su Didro i D’Alambert (*Jeand le Rond D’Alambert*) selektivno birali među elementima ranijih topografija znanja, usvajajući novu liniju između poznatog i nesaznatljivog i kako je „dijagramski impuls – tendencija da se mapiraju, skiciraju, oprostore segmenti znanja” istovremeno bio i „primena moći” (Darnton 1984:193–194). Darnton (Darnton 1984) i Dejvis (Davis 1975) su dvoje među najslavnijim predstavnicima obimne literature iz kulturne istorije o simboličkim distinkcijama (iz perspektive istorijske sociologije, v. i [Zelizer 1985], o konstruisanju dece kao objekta ljubavi i izvora radne snage).

Da je rad na granicama izuzetno koristan pojam kojim se može osvetliti društvena organizacija naučnog znanja, vidi se i po tome što je uspešno primenjivan u različitim studijama slučaja. Zaista, taj proces se zapaža i u formiranju i institucionalizaciji disciplina, specijalnosti i teorijskih orijentacija unutar nauke. Girin prati promenljive granice „kartografski dvosmislenog mesta ’društvene’ nauke” (Gieryn 1999:31) kroz debate koje su se vodile kasnih 1940-ih godina i koje su udarile temelje za buduće zakonom definisano područje američke Nacionalne fondacije za nauku. Mur (Moore 1996) ispituje spornu granicu između nauke i politike, pokazujući kako naučnici-aktivisti ponekad uspešno deluju s obe strane te ograde. Gaciano (Gaziano 1996) daje pregled akademskih debata o povezivanju biologije i sociologije u sklopu nastanka novog polja humane ekologije. Smol (Small 1999) analizira praksu razgraničavanja u disciplinama koje tek

nastaju, poredeći dve studije slučaja legitimisanja afroameričkih studija – na Univerzitetu Templ i Univerzitetu Harvard, što nam pomaže da shvatimo zašto se Henri Luis Gejts (Henry Louis Gates Jr.) toliko trudio da se suprotstavi afrocentričnosti. Gal i Irvajn (Gal and Irvine 1995) opisuju kako polje sociolingvistike institucionalizuje razlike između jezika i dijalekta i proizvodi jezičke ideologije koje su neodvojiv deo disciplinarnih granica. Fuller (Fuller 1991) nudi pregled kanonske istoriografije o pet društvenih nauka. On tvrdi da „granice među disciplinama obezbeđuju strukturu za čitav niz funkcija, od alokacije saznanog autoriteta i materijalnih resursa do uspostavljanja pouzdanog pristupa nekoj vandruštvenoj stvarnosti” (Fuller 1991:302). Sve navedene studije ukazuju na prisustvo relacionih (i često političkih) procesa koji su na delu u različitim ustanovama i kontekstima.

Analitički fokus na granice takođe baca svetlo na bezbrojne paralele i međuveze razvoja profesija i disciplina. Istoričar Tomas Bender (Bender 1984) tvrdi da je stvaranje specijalizovanih i sertifikovanih zajednica diskursa, odnosno segmentirane strukture „profesionalnih disciplina”, bilo delimično pokrenuto dubokim istorijskim promenama u prostornoj organizaciji američkog grada u 19. veku (kao mestu stanovanja intelektualca), koja je sve više isticala isključivanje na štetu uključivanja, segregaciju nauštrb raznolikosti. Noviji radovi o istorijskim putanjama društvenonaučnih disciplina u SAD i Evropi dokumentuju upadljive varijacije u nacionalnim profilima, ukorenjene u različitim odnosima nauka prema raznim delovima društva, kao što su država, profesionalni krugovi i tržište (Wagner et al. 1991a,b; Rueschemeyer and Skocpol 1996; Fourcade-Gourinchas 2000).

Za razliku od studija koje su do sada tretirale granice kao markere razlike, Suzan Li Star i njeni saradnici konceptualizuju granice kao tačke susreta (*interfaces*) koje omogućavaju proizvodnju znanja. Oni ovakvo razumevanje pojmovnih granica koriste da bi ispitali kako se ocrtavaju međupovezani nizovi kategorija, to jest, sistemi klasifikacije. Slažu se sa Fukoom da stvaranje shema klasifikacije pomoću postavljanja granica među kategorijama „valorizuje neku tačku gledišta, a potiskuje neku drugu” (Bowker and Star 1999:5), što odražava etičke i političke izbore i institucionalizuje razlike. Ali, oni ističu da te granice takođe deluju kao važne tačke susreta, koje omogućuju komunikaciju među zajednicama (na primer, standardizacijom). Oni predlažu termin „granični objekt” (*boundary object*) da bi opisali tačke susreta koje su ključne za razvijanje i očuvanje koherencije među društvenim svetovima (Star and Griesemer 1989:393). Granični objekti mogu biti materijalni predmeti, organizacione forme, pojmovni prostori ili procedure. U duhu uticajnog „materijalnog obrta” u studijama nauke, oni tvrde da predmeti naučnog istraživanja nastanjuju višestruke ukrštene društvene svetove, kao što su klasifikacije moćne tehnologije koje

moгу povezati hiljade zajednica. U svojoj najnovijoj studiji, Bauker i Star (Bowker and Star 1999) primenjuju tu analitičku alatku da bi razumeli na koji način sistemi klasifikacije, kao što je Međunarodna klasifikacija bolesti, rasne klasifikacije u vreme aparthejda u Južnoj Africi, Klasifikacija bolničarskih intervencija ili klasifikacija virusa omogućavaju koordinisano društveno delanje (Thenevot 1984; Boltanski and Thevenot 1991). Oni posmatraju klasifikacije kao istovremeno materijalne i simboličke, i kao ekološke sisteme u kojima se kategorije grade i često naturalizuju. Pojam graničnog objekta dozvoljava im da se nadovežu na ranije radove o nastanku i funkcionisanju sistema klasifikacija u modernim društvima (Foucault 1970; Hacking 1992; Desrosieres 1998 [1993]). Taj pojam je posebno važan zato što podvlači da su granice preduslovi ne samo za odvajanje i isključivanje nego i za komunikaciju, razmenu, premošćavanje i uključivanje, što pokazuje sličnost sa temom „omnivorstva” koju susrećemo u literaturi o klasi i kulturnoj potrošnji (Bryson 1996; Peterson and Kern 1996).

Zajednice, nacionalni identiteti i prostorne granice

Granice su oduvek važna tema u proučavanju urbanih i nacionalnih zajednica. Uistinu, kao što je još Dirken pisao (Durkheim 1965), zajednice se i definišu segmentacijom iznutra, koliko i prostornim omeđavanjem prema spolja. Literatura o zajednicama, i onim simboličkim i onim zasnovanim na umrežavanju, fokusirala se upravo na te dimenzije, ponovo ukazujući na relacione procese koji su u njima na delu. I novija literatura o nacionalnom identitetu i izgradnji države obraća pažnju na granice (*boundaries*) i državne granice (*borders*) kako bi pokazala da mesto, nacija i kultura nisu nužno izomorfni. U njoj se takođe ističe u kojoj su meri nacionalni identitet, kao i izgradnja nacije, definisani relaciono i nastaju iz dinamičkih procesa interakcije i pregovaranja između lokalnih i nacionalnih faktora.

Zajednice

Istraživanja o razgraničavanju i zajednici mogu se razvrstati u četiri kategorije. Prvo, postoji duga tradicija istraživanja, neposredno nadahnutu Čikaškom školom studija lokalnih zajednica, koja se bavi unutrašnjim simboličkim granicama zajednica i uglavnom naglašava etiketiranje i kategorizaciju (Erikson 1966; Suttles 1968). Anderson (Anderson 1999), istražujući siromašne crnačke kvartove Filadelfije, ukazuje na unutrašnju segmentaciju sveta koji istražuje, zasnovanu na distinkcijama koje prave sami ispitanici – na primer, između „uličara” i „pristojnog sveta” (Pattillo-McCoy 1999). Od novijih studija, nekoliko istraživača usredsredilo se na

simboličke granice koje se mogu naći unutar konkretnih institucionalnih sfera, kao što su verske zajednice. Recimo, Beker (Becker 1999) proučava kako verske zajednice povlače granice između sebe i „javnosti” analizirajući diskurs širih verskih tradicija i rekonfigurisanje podele na privatno i javno koje preduzimaju lokalne kongregacije. Lihterman (Lichterman 2001) ispituje kako članovi konzervativnih i liberalnih hrišćanskih kongregacija definišu svoje veze solidarnosti sa raznim grupama, ispitujući granice, kako on kaže, njihovih definicija „društvene pripadnosti”

Drugo, jedan broj sociologa povezuje zajednice, mreže i značenjske sisteme u jedno (White 1992; Gould 1995; Tilly 1998). Na primer, Guld (Gould 1995) objašnjava različitu ulogu klase u kolektivnim mobilizacijama u Francuskoj tokom revolucije 1848. i tokom Pariske komune 1871. godine time što su u tom periodu nastali čvrsto povezani stambeni kvartovi, zbog čega je do 1871. lokalna zajednica postala važnija za mobilizaciju ljudi (str. 28). Stoga, dok je prva revolucija aktivirala granicu između radnika i buržoazije, druga je suprotstavila stanovnike Pariza i državu. Guld pokazuje da se relativni značaj pojedinih identiteta kao osnove za regrutaciju može objasniti privlačnošću različitih mreža uključenih u proizvodnju kolektivne mobilizacije. Njegov model postulira da se „smislene grupne granice zasnivaju na prisustvu (i percepciji) zajedničkih obrazaca trajnih veza” (Gould 1995:19).

Treće, postoji rastuća literatura o zajednicama koje ne podrazumevaju kontakt licem u lice. Prema Kalhunu (1991), ti indirektni odnosi uključuju odnose posredovane informacionom tehnologijom, tehnokratske organizacije i bezlična tržišta. Oni se sastoje od sveta zamišljenih ličnih veza uspostavljenih preko nekog medijuma, kao što je televizija, vizuelna i štampana reprezentacija ili tradicija (Cerulo 1997; Swidler 2001). Oni mogu biti i kolektivi velikog obima čiji su članovi „prvenstveno povezani zajedničkim identitetom, a minimalno mrežama direktno interpersonalnih odnosa – nacije, rase, klase, rodovi, republikanci, muslimani i 'civilizovani' ljudi” (Anderson 1983:96). Pojedinci u takvim kategoričkim zajednicama raspolazu zajedničkim kategorijalnim sistemima, kojima mogu diferencirati insajdere i autsajdere, i zajedničkim rečnicima i simbolima, kojima mogu da stvore zajednički identitet. Ljudi koji imaju zajedničke kategorije mogu se smatrati članovima iste simboličke zajednice, čak i ako su njihovi uslovi života međusobno veoma različiti (Hunter 1974; Wuthnow 1989; Calhoun 1991:108; Lamont 1992).

U američkoj sociologiji nalazimo velik broj uticajnih studija koje se bave simboličkim i društvenim granicama unutar takvih zajednica. Na primer, Gasfield (Gusfield 1963) tumači američki trezvenjački pokret u 19. veku kao čedo varoških protestanata koji su nastojali da ojačaju svoju društvenu

poziciju naspram urbanih katoličkih imigranata. U sličnom duhu, Luker (Luker 1984) pokazuje da američki aktivisti – protivnici i zagovornici abortusa – imaju suprotstavljena uverenja o ženskoj karijeri, porodici, seksualnosti i reprodukciji; da vode razgovor gluvih i uglavnom sebe definišu nasuprot onoj drugoj strani. Aleksander (Alexander 1992) pruža semiotičku analizu simboličkih kodova građanskog društva koja sugerise da demokratski kôd podrazumeva jasne distinkcije između čistog i nečistog u definiciji ispravnog građanina.

Ove tri linije istraživanja o zajednicama dopunjuju više filozofske debate koje se vode u krugovima političkih teoretičara, a tiču se granica zajednice. Tokom poslednjih petnaestak godina, komunitaristi i liberali spore se oko značaja individualnih i grupnih prava, pluralizma, samoodređenja i nacionalizma (Taylor 2003 [1992]; Spinner 1994; Kymlicka 2004 [1995]). Normativni diskurs o mogućnosti liberalnog nacionalizma i progresivnog kosmopolitizma privukao je mnogo pažnje u kontekstu povišene vidljivosti politike identiteta (Ignatieff 1993; Tamir 2002 [1993]; Held 1997 [1996]). Iako ove debate retko kad uključuju empirijsko istraživanje, one su važne za našu temu jer se bave problemima društvenih granica kroz političko uključivanje i isključivanje, i fokusiraju se na odgovornost koju ljudska bića imaju prema grupama raznih „drugih”.

Jedna u većoj meri kumulativna istraživačka agenda trebalo bi da uključi poređenje simboličkih i društvenih granica unutar simboličkih zajednica i zajednica zasnovanih na mrežama. Bilo bi posebno važno ustanoviti da li ova dva tipa zajednica operišu na sličan način; u kojoj meri široko dostupne sheme oblikuju iscrtavanje granica u zajednicama tipa licem u lice (Ikegami 2000:1007) i kako razgraničavanje koje generišu mediji utiče na društvene granice koje strukturiše okruženje u kojima ljudi žive i rade.

Nacionalni identitet, prostorne granice, izgradnja nacije i deteritorijalizacija

Glavni cilj sve obimnije istorijske i antropološke literature o nacionalnom identitetu i granicama jeste razbiti dugo održavanu pretpostavku o izomorfizmu mesta, nacije i kulture (Rosaldo 1989; Gupta and Ferguson 1992). Naučnici u ovoj liniji istraživanja fokusiraju se „na mesto i prostor vidljivih i doslovnih granica među državama, i simboličkih granica identiteta i kulture zahvaljujući kojima su nacije i države dva veoma različita entiteta” (Wilson and Donnan 1998:2). Oni time dalje razvijaju istraživački program koji je pokrenuo Benedikt Anderson (Anderson 1998 [1983]), koji isprva nije istraživao konkretne načine na koje pojedinci i zajednice simbolički konstruišu veze s nacijom.

Granice pružaju većini pojedinaca konkretno, lokalno i snažno iskustvo države, jer to je mesto na kojem se građanstvo (*citizenship*) na ubeđljiv način sprovodi u delo (preko pasoške kontrole, na primer). Društveni doživljaj granica obuhvata formalne i neformalne veze između lokalnih i širih političkih zajednica i stoga je izuzetno dobar teren za analizu mikro i makrodimenzija nacionalnog identiteta (Lightfoot and Martinez 1995; Wilson and Donnan 1998). Primer je Salins (Sahlins 1989) koji, objašnjavajući kako su u oblasti Pirineja etnički Katalonci pretvoreni u Francuze, odnosno Špance, pokazuje da formiranje teritorijalne linije razgraničenja i nacionalnih identiteta nije samo emaniralo iz centra, već se odvijalo kao dvosmerni proces. Države nisu prosto nametnule granicu i naciju lokalnoj zajednici; seoske zajednice i njihovi stanovnici takođe su upotrebljavali naciju i njene granice u ostvarivanju lokalnih interesa. U sličnom duhu, antropolog Majkl Hercfeld (Herzfeld 2004 [1996]) poredi formalni, državno sponzorisani diskurs i lokalni, „intimni” diskurs o grčkom nacionalnom identitetu, kako bi pokazao da relativno fiksirane teritorijalne međe država i promenljive simboličke granice nacija kao moralnih zajednica često nisu kongruentne.

Relaciona konstrukcija nacionalnih sličnosti i razlika posebno je upadljiva u pograničnim područjima između država-nacija. Za Bornmana, granice prenose osećaj inherentnog dualizma i promovišu „proces ogledanja” (Borneman 1992a:17), pri čemu se konstruisanje drugosti neprekidno odvija, s obe strane granice (Berdahl 1999). U svojoj skici istorijske evolucije švedsko-danske granice, Lefgren (Löfgren 1999) pokazuje kako su se granice postepeno nacionalizovale, na primer, uvođenjem pasoša. Relacioni pristup primenjen u ovim studijama pomaže da se osvetli kako se nacionalni identitet preklapa sa drugim oblicima politizovane razlike, kao što su rasa, rod ili seksualnost. On povezuje proučavanje nacionalnog identiteta sa stvaranjem modernih subjekata i sistema društvene klasifikacije (Rosaldo 1989; Verdery 1994; Ong 1996).

Istraživači koji se bave državnim granicama (to jest, teritorijalnim razgraničenjima) kao korisnim za konstrukciju razlike obično ispituju proces izgradnje nacije. Na primer, Bornman rekonstruiše vodeće narative izgradnje nacije u Istočnoj i Zapadnoj Nemačkoj posle 1945, podvlačeći da je „proizvodnja različitih nacija bila preduslov za njihove pretenzije na legitimnu državnost” (Borneman 1992b:45). Dok je zapadnonemačka država uspešno konstruisala narativ prosperiteta kao temelj pozitivnog nacionalnog identiteta, istočnonemačka država uglavnom je omanula u nastojanju da svojim građanima pruži jednako koherentan, a konkurentski narativ. Proces ujedinjenja zaoštrio probleme nacionalne identifikacije, budući da je doveo u pitanje ideju da su lični identitet, dom, kultura i nacija odelite,

teritorijalno odvojene celine (str. 58). Glezer (Glaeser 2000) na sličan način dokumentuje ujedinjavanje berlinske policije da bi pokazao kako je uklanjanje teritorijalne granice ostavilo gotovo netaknutom duboku podjelu između nekadašnjih istočnih i zapadnih Nemaca, jer razlike nastavljaju da se reprodukuju kroz bezbroj simboličkih granica (vremenskih, čulnih, moralnih, javno/privatnih). Oslanjajući se na instrumente retorike, on takođe ukazuje na bazične mehanizme simboličkog razgraničavanja kojim se istočni i zapadni Nemci diferenciraju jedni od drugih, fokusirajući se na „projekte identifikacije sopstava” zasnovane na metaforama, metonimijama i sinegdohama (Glaeser 1995:49).

Druge studije tretiraju granice kao međuzone (*interstitial zones*) i uglavnom se bave pitanjem kako procesi dekolonizacije, globalizacije i transnacionalizacije sve više deteritorijalizuju, hibridizuju i kreolizuju nacionalne identitete (Gupta and Ferguson 1992; Alvarez 1995; Kearney 1995). Antropolozi, kojima se u poslednje vreme pridružuju i istoričari, uglavnom su se koncentrisali na pograničnu oblast između SAD i Meksika kao paradigmatički istraživački teren. Oni tretiraju granicu kao tačku kulturnog susreta tih društava koja je proizvela spektar složenih i transnacionalnih identiteta kao što su *Chicano*, *Latino* i *Hispanic*, koji se udaljavaju od monolitnijih kategorija „Meksikanaca” i „Amerikanaca” (Anzaldúa 1987; Kearney 1991; Alvarez 1995; Gutiérrez 1999). Prema istoričaru Dejvidu Telenu (Thelen 1999:441), „U ovoj novoj perspektivi, granice više nisu mesta podele ljudi u odvojene sfere i suprotstavljene identitete i grupe, već postaju mesta za interakciju pojedinaca različitog porekla, za hibridizaciju, kreolizaciju i pregovaranje” (Rosaldo 1989).

Izazovi jasno definisanim i precizno omeđenim nacionalnim identitetima dolaze u formi tokova kapitala, tehnologija, robe i ljudi preko nacionalnih granica. Veći deo literature koja ispituje ove procese fokusira se na tokove ljudi, tj. imigraciju i, nešto ređe, na izbeglice (Malkki 1995). Baubek (Bauböck 1998) ispituje kako imigranti unose nove oblike kulturne raznolikosti i nove izvore teskobe u različita društva. On propituje promene u jeziku integracije i multikulturalizma u nekoliko sredina i tvrdi da međunarodni migranti zamagljuju tri vrste granica: teritorijalne granice među državama, političke granice građanstva i kulturne (simboličke) granice nacionalnih zajednica (str. 8). Brubejker (Brubaker 1992) se bavi različitim načinima na koje se građanstvo definiše u francuskoj i nemačkoj politici imigracije. On posmatra građanstvo kao pojmovno mesto ne kojem država artikuliše odnos prema „drugom” (tj. Poljacima, Jevrejima, Slovenima u Nemačkoj, Severnoafrikancima u Francuskoj). Slično, Zolberg i Long (Zolberg and Long 1999) se bave inkorporacijom imigranata u SAD i Francuskoj. Analiziraju kako se u Evropi religija, a u SAD jezik široko koriste za postavljanje simboličkih

granica između „nas” i „njih”. Ovi autori ističu da su prelaženje, ublažavanje i pomeranje granica veoma bitni za pregovaranje između pridošlica i domaćina. Takođe se baveći klasifikacijama, Sojsal (Soysal 1994) i Kastorijano (Kastoryano 1996) proučavaju klasifikacije na nivou sveta i na nivou države, ne bi li ispitale kako se manjinske/migrantske grupe inkorporiraju, često nasuprot institucionalizovanim shemama o ličnosti (*personhood*) koje promovišu međunarodne organizacije. Napokon, studije transnacionalnih zajednica i dijaspora takođe problematizuju odnos između nacije, države i teritorije. Imigranti, migranti (uključujući članove transnacionalnih i profesionalnih elita), izbeglice, raseljena lica i apatridi i dalje sačinjavaju rastući deo svetske populacije (Hannerz 1992; Kearney 1995:559). Stranac, „čovjek koji danas dolazi i sutra ostaje” (Simmel 2008:154) postaje koristan u ponovnom iscrtavanju granica nacionalnih identiteta.

U donekle drugačijem smeru, jedna druga linija istraživanja analizira strategije pravljenja granica među nacijama, to jest, načinima na koje zemlje definišu sebe u odnosu jednih prema drugima. Na primer, kontrastirajući Francusku i SAD, Lamon i Teveno (Lamont and Thevenot 2000) analiziraju kriterijume vrednovanja koji se pokreću u različitim komparativnim slučajevima (ekološka politika, kritika savremene umetnosti, rasizam itd) u Francuskoj i SAD. Oni pokazuju da su neki kriterijumi, kao što su tržišna načela, ljudska solidarnost ili estetika, prisutni u kulturnim repertoarima svake nacije i regije, ali u nejednakim srazmerama. Te razlike često postaju osnova za divergentne nacionalne identitete (npr. u slučaju istovremenog antimaterijalizma i antiamerikanizma koje su ispoljavali francuski stručnjaci i menadžeri (Lamont 1992). Ta relacionala logika tiče se i politike. Na primer, politika seksualnog uznemiravanja u Francuskoj se eksplicitno definiše nasuprot onome što se vidi kao američko preterivanje u političkoj korektnosti (Saguy 2001). Za razliku od antropologa koji ističu slabljenje nacionalnog kroz hibridizaciju, na primer, ove sociološke studije sugerišu trajni značaj nacionalnih granica, barem u strukturisanju dostupnih kulturnih repertoara (Lamont 2000).

Zaključak: ka unapređenju našeg razumevanja kulturnih dimenzija granica

Literatura čiji je pregled ovde ponuđen sugeriše različite tipične konfiguracije simboličkih i društvenih granica. Potreban je sveobuhvatan napor da bi se našle sličnosti, ili tipične konfiguracije, koje bi važile za različite slučajeve. Iz te tačke moći ćemo da napredujemo ka opštijim nalazima o odnosu između simboličkih i društvenih granica, uključujući i uslove pod kojima se mogu javiti razni tipovi neusklađenosti između te dve vrste granica.

Neke od pomenutih nastajućih konfiguracija sumarno se mogu opisati na sledeći način: (a) Simboličke granice se često koriste da bi se potvrdile, održale, normalizovale ili racionalizovale društvene granice, kao što pokazuje primer upotrebe kulturnih markera u klasnim distinkcijama (Bourdieu and Passeron 1972; Bourdieu 1984; Vallas 2001), ili kognitivnih stereotipa u rodnim nejednakostima (Epstein 2000, 1988). (b) Simboličke granice se, međutim, takođe upotrebljavaju da se ospori i izmeni značenje društvenih granica. Radnici u restoranima brze hrane u Harlemu ili radnička klasa u Čikagu koriste simboličke granice da bi se oduprli silaznoj društvenoj pokretljivosti (Newman 1999; Kefalas 2002). (c) Treba imati u vidu i razlike među društvima u pogledu tačnog načina povezivanja simboličkih sa društvenim granicama. Ista društvena granica može se spariti sa različitim simboličkim granicama, budući da su klasne distinkcije u Evropi vezane za simboličku granicu između visoke i popularne kulture (Bourdieu 1984), a u SAD za simboličku granicu između omnivora i univora (Bryson 1996, Erickson 1996, Lamont 1992, Peterson & Kern 1996). Imigranti će takođe verovatno preneti simboličke granice iz jednog kulturnog konteksta u drugi (Ong 1996; Waters 1999; Morawska 2001). (d) U nekim slučajevima simboličke granice mogu postati tako upadljive da zauzmu mesto društvenih granica. Primer je slučaj Nemačke, gde za nestankom društvenih granica između istočnih i zapadnih Nemaca nije usledio nestanak simboličkih granica, već je, naprotiv, došlo do njihovog jačanja (Borneman 1992b; Berdahl 1999; Glaeser 2000). Zamišljene simboličke zajednice, koje se održavaju kroz nove informacione tehnologije, organizuju se isključivo preko simboličkih granica, za razliku od zajednica zasnovanih na mrežama (Cerulo 1997; Swidler 2001).

Proučavanje međuodnosa simboličkih i društvenih granica samo je jedna moguća strategija kojom se mogu osvetliti slična analitička usmerenja širokog korpusa istraživanja. Ovde ćemo ukratko skicirati tri alternativne strategije, koje se takođe mogu primeniti da bi se sistematizovala i integrisala postojeća literatura. Prvi pristup bi se mogao fokusirati na proučavanje *svojstava* granica kao što su propusnost, značaj, trajnost i vidljivost, i mogao bi ispitivati uslove pod kojima granice poprimaju ove ili one karakteristike. U literaturi o profesijama i nauci, kao i u opusu Burdijea (Bourdieu 1984), često se postulira da se identifikacija uglavnom odvija kroz isključivanje, da su granice važne i da se uglavnom tiču demarkacije. Umesto toga, Lamont (Lamont 1992), Brajson (Bryson 1996), Erikson (1996) i Peterson i Kern (Peterson and Kern 1996) postavili su ovo kao empirijsko pitanje, proučavajući nivoe tolerancije, isključivosti i kulturnog „omnivorstva”. U istom pravcu, novija antropološka literatura naglasila je propusnost društvenih granica i procese hibridizacije. Teritorijalne granice se sada poimaju kao

međuzone koje proizvode liminalnost i kreolizaciju. Još mnogo se mora uraditi u smislu ispitivanja uslova pod kojima granice generišu diferencijaciju, ili se brišu, proizvodeći hibridnost ili nove oblike kategorizacije. Štaviše, poroznost granica treba proučavati sistematski, tako da obuhvati različite linije podele – klasne, rasne/etničke, rodne/seksualne.

Drugi pristup bi mogao da se poduhvati sistematskog katalogizovanja ključnih *mehanizama* asociranih sa aktiviranjem, održavanjem, transpozicijom ili pak osporavanjem, premošćavanjem, prelaženjem i rastvaranjem granica. Pregledana literatura sugerise nekoliko mehanizama središnjih za proizvodnju granica. Na kognitivnoj/sociopsihološkoj strani, na primer, Ridžvej (Ridgeway 1997) i Dženkins (Jenkins 1996) opisuju procese stereotipiziranja, samoidentifikacije i kategorizacije. Na nivou diskursa, Glezer (Glaeser 2000) primenjuje retoriku da bi ukazao na mehanizme identifikacije sopstva kao što su metonimija, metafora i sinegdoha, a Girin (Giryn 1983) opisuje „takmičenja oko kredibiliteta” u nauci koja poprimaju oblik isterivanja, ekspanzije i zaštite autonomije. Bauker i Star (Bowker and Star 1999) i Teveno (Thevenot 1984), sa svoje strane, fokusiraju se ne samo na isključujuće aspekte granica, već i na njihovu ulogu u povezivanju društvenih grupa i omogućavanju koordinacije.² Kao što je Tili (Tilly 1998) sistematizovao mehanizme uključene u proizvodnju društvenih granica, postoji potreba za iscrpnijim razumevanjem kulturnih mehanizama, kao i njihove artikulacije sa društvenim i kognitivnim mehanizmima (o ovom poslednjem v. i McAdams et al. 2001). Fokusiranje na takve apstraktne mehanizme pomoći će nam da napredujemo dalje od proste akumulacije nepovezanih studija slučaja, što se često događa u istraživanjima klase, rase i roda. Isto tako, bolje razumevanje uticaja koji *sadržaj* simboličkih granica ima na konstruisanje kognitivnih i društvenih granica mogao bi biti istinski doprinos kulturne sociologije drugim, više društvenostrukturno orijentisanim područjima sociološke analize. Time bi se dodala i nova dimenzija nedavnim pokušajima redefinisanja klasne analize (Grusky and Sorensen 1998; Portes 2001).

Treći pristup mogao bi da integriše postojeću literaturu fokusiranjem na temu kulturne pripadnosti. Pojam granice je ključan za analizu načina na koje društveni akteri konstruišu grupe kao međusobno slične ili različite i kako to oblikuje njihovo razumevanje sopstvenih odgovornosti prema

2 Simboličke granice u društvenonaučnim i humanističkim disciplinama (naročito u pogledu zajedničkih predstava o tome koji su radovi „vrhunski” a koji „ne toliko izuzetni”) jeste oblast koordinacije koja je do sada bila zanemarena, a koja bi mogla duboko da obogati naše razumevanje razlika i sličnosti između više interpretativnih i više empirijskih zasnovanih akademskih područja (kao i onih višedisciplinarno određenih i onih interdisciplinarnih). (Lamont and Guetzkow 2001)

takvim grupama (Lamont 2000). U skladu s novijim studijama procesa sameravanja koje analiziraju kako se entiteti porede primenom različitih mernih sistema (Espeland and Stevens 1998), mi se zalažemo za jednu razrađeniju fenomenologiju grupne klasifikacije, to jest, kako pojedinci misle o sebi kao ekvivalentnim i sličnim, ili kompatibilnim sa drugima (Lamont 2001b, Lamont et al. 2001); i kako oni „odigravaju” (*perform*) svoje razlike i sličnosti (Jackson 2001). Treba posebno da se fokusiramo na skrivene pretpostavke u pogledu mernih instrumenata koje koriste više i niže statusne grupe, što je tema koja je do danas uglavnom bila ignorisana. Na primer, mogli bismo detaljno ispitivati kako crnci vide sebe kao slične ili različite od drugih rasnih grupa, kako opovrgavaju rasne stereotipe, i kada to čine (Lamont and Molnar 2001). Isto tako, trebalo bi da razmotrimo u kojoj meri grupe veruju da je za njih nužno da se „brinu o svojim” ili pak usvajaju više univerzalistički stav – na osnovu različitih metrika kompatibilnosti i zajedništva/sličnosti. Tako bi proučavanje simboličkih granica napravilo korak napred ka tome da se istovremeno bavi uključivanjem i isključivanjem, ka sociologiji „svakodnevnog kosmopolitizma” – da pozajmimo izraz iz rečnika političke teorije, i ka sociološkom razumevanju raspodele različitih koncepcija i praksi univerzalizama i partikularizama (duž linija koje je zacrtao Hajmer [Heimer 1992]). Time bi se takođe pružila korisna dopuna obimnoj literaturi o egalitarnoj retorici koju proizvode antiklastički, antirasistički i antiseksistički društveni pokreti u SAD i drugde.

Prevela Ivana Spasić

Literatura

- Abbott, Andrew. 1988. *The System of Professions: An Essay on the Division of Expert Labor*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Abbott, Andrew. 1995. “Things of Boundaries.” *Social Research: An International Quarterly* 62(4):857–882.
- Alexander, C. Jeffrey. 1992. “Citizens and Enemy as Symbolic Classification: On the Polarizing Discourse of Civil Society.” Pp. 289–308 in *Cultivating Differences: Symbolic Boundaries and the Making of Inequality*, edited by M. Lamont, and M. Fournier. Chicago: The University of Chicago Press.
- Alvarez, Robert. 1995. “The Mexican-US Border: The Making of an Anthropology of Borderlands.” *Annual Review of Anthropology* 24(1):447–470.
- Anderson, Benedikt. 1998 [1983]. *Nacija: zamišljena zajednica: razmatranja o poreklu i širenju nacionalizma*. Prevele N. Čengić i N. Pavlović. Beograd: Plato.
- Anderson, Elijah. 1999. *Code of the Street. Decency, Violence, and the Moral Life of the Inner City*. New York: W. W. Norton & Company.
- Anzaldúa, Gloria. 1987. *Borderlands, La Frontera: The New Mestiza*. San Francisco: Aunt Lute books.

- Barth, Fredrik. 1997 [1969]. „Etničke grupe i njihove granice”. Str. 211–259 u *Teorije o etnicitetu*, priredili F. Putinja i Ž. Stref-Fenar. Preveo A. Mimica. Beograd: XX vek.
- Bauböck, Rainer. 1998. “The Crossing and Blurring of Boundaries in International Migration Challenges for Social and Political Theory.” Pp. 17–52 in *Blurred Boundaries: Migration, Ethnicity, Citizenship*, edited by. R. Bauböck, and J. Rundell. Brookfield: Ashgate.
- Becker, Penny. 1999. *Congregations in Conflict: Cultural Models of Local Religious Life*. New York: Cambridge University Press.
- Bender, Thomas. 1984. “The Erosion of Public Culture: Cities, Discourses, and Professional Disciplines.” Pp. 84–107 in *The Authority of Experts: Studies in History and Theory*, edited by T. L. Haskell. Bloomington: Indiana University Press.
- Berdahl, Daphne. 1999. *Where the World Ended: Reunification and Identity in the German Borderland*. Berkeley: University of California Press.
- Blair-Loy, Mary. 2001. “Cultural Constructions of Family Schemas: The Case of Women Finance Executives.” *Gender and Society* 15(5):687–709.
- Blumer, Herbert. 1958. “Race Prejudice as a Sense of Group Position.” *The Pacific Sociological Review* 1(1):3–7.
- Bobo, Lawrence, and Hutchings, L. Vincent. 1996. “Perceptions of Racial Group Competition: Extending Blumer’s Theory of Group Position to a Multiracial Social Context.” *American Sociological Review* 61(6):951–72.
- Boltanski, Luc and Laurent Thevenot. 1991. *De la Justification: Les Économies de la Grandeur*. Paris: Gallimard.
- Borneman, John. 1992a. *Belonging in the Two Berlins: Kin, State, Nation*. New York: Cambridge University Press.
- Borneman, John. 1992b. “State, Territory, and Identity Formation in the Postwar Berlins, 1945–1989.” *Cultural Anthropology* 7(1):45–63.
- Bourdieu, Pierre. 2023. [1979]. *Isticanje razlike: Društvena kritika moći suđenja*. Prevela M. Pajević. Loznica: Karpos.
- Bourdieu, Pierre. 1988. *Homo Academicus*. Translated by P. Collier. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Bourdieu, Pierre, and Jan-Claude Passeron. 2014. *Reprodukcija: elementi za jednu teoriju obrazovnog sistema*. Prevela S. Miletić. Beograd: Fabrika knjiga.
- Bowker, Geoffrey and Susan L. Star. 1999. *Sorting Things Out: Classification and Its Consequences*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Brekhus, Wayne. 1996. “Social Marking and the Mental Coloring of Identity: Sexual Identity Construction and Maintenance in the United States.” *Sociological Forum* 11:497–521.
- Brewer, B. Marilynn and Richard J. Brown. 1998. “Intergroup Relations.” Pp. 554–94 in *The Handbook of Social Psychology*, edited by D. T. Gilbert, S.T. Fiske, and G. Lindzey. New York: McGraw-Hill.
- Brubaker, Rogers. 1992. *Citizenship and Nationhood in France and Germany*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Brubaker, Rogers, and Frederick Cooper. 2003 [2000]. „S onu stranu ‘identiteta’”. *Reč* 69(15):405–451.
- Bryson, Bethany. 1996. “Anything but Heavy Metal: Symbolic Exclusion and Musical Dislikes.” *American Sociological Review* 61(5):884–899.

- Calhoun, Craig. 1991. "Indirect Relationships and Imagined Communities: Large-Scale Social Integration and the Transformation of Everyday Life." Pp. 95–121. in *Social Theory for a Changing Society*, edited by P. Bourdieu, J. S. Coleman, and Z. W. Coleman. Boulder: Westview Press.
- Cerulo, Karen. 1997. "Identity Construction: New Issues, New Directions." *Annual Review of Sociology* 23:385–409.
- Collins, Randall. 1979. *The Credential Society*. New York: Academic Press.
- Collins, Randall. 2005. *Interaction Ritual Chains*. Princeton: Princeton University Press.
- Connell, W. Raewyn. 1987. *Gender and Power*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Cook, S. Cook, Gary A. Fine, and James S. House. 1995. *Sociological Perspectives in Social Psychology*. Needham Heights, MA: Allyn & Bacon.
- Cornell, Stephen, and Douglas Hartmann. 1997. *Ethnicity and Race. Making Identity in a Changing World*. Thousand Oaks, CA: Pine Fore.
- Crocker Jennifer, Brenda Major, and Claude Steele. 1998. "Social Stigma." Pp. 504–553 in *The Handbook of Social Psychology*, edited by D. T. Gilbert, S.T. Fiske, and G. Lindzey. New York: McGraw-Hill.
- Darnton, Robert. 1984. "Philosophers Trim the Tree of Knowledge: The Epistemological Strategy of the Encyclopedie." Pp. 191–215 in *The Great Cat Massacre and Other Episodes in French Cultural History*, edited by R. Darnton. New York: Basic Books.
- Davis, F. James. 1991. *Who's Black? One Nation's Definition*. University Park: Penn State University Press.
- Davis, Z. Natalie. 1975. *Society and Culture in Early Modern France*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Desrosières, Alain. 1998 [1993]. *The Politics of Large Numbers: A History of Statistical Reasoning*. Translated by C. Naish. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- DiMaggio, Paul. 1987. "Classification in Art." *American Sociological Review* 52(4):440–55.
- DiMaggio, Paul. 1997. "Culture and Cognition." *Annual Review of Sociology* 23:263–87.
- DiTomaso, Nancy. 2000. "Why Anti-Discrimination Policies are Not Enough: The Legacies and Consequences of Affirmation Inclusion—for Whites." Paper presented at the Annual Meeting of the American Sociological Association, August 16, Washington, DC.
- Jenkins, Emile. 1982 [1912]. *Elementarni oblici religijskog života*. Preveo A. Mimica. Beograd: Prosveta.
- Ellemers, Naomi. 1993. "The Influence of Social Structural Variables on Identity Management Strategies." *European Review of Social Psychology* 4:27–57.
- Emirbayer, Mustafa. 1997. "Manifesto for a Relational Sociology." *American Journal of Sociology* 103(2):281–318.
- Epstein, F. Cynthia. 1981. *Women in Law*. New York: Basic Books.
- Epstein, F. Cynthia. 1992. "Tinker-Bells and Pinups: The Construction and Reconstruction of Gender Boundaries at Work." Pp. 232–256 in *Cultivating Differences: Symbolic Boundaries and the Making of Inequality*, edited by M. Lamont, and M. Fournier. Chicago: The University of Chicago Press.
- Epstein, F. Cynthia. 1988. *Deceptive Distinctions. Sex, Gender, and Social Order*. New Haven, CT: Yale University Press

- Epstein, F. Cynthia. 2000. "Border Crossings: The Constraints of Time Norms in the Transgression of Gender and Professional Roles." Paper presented at the Annual Meeting of the American Sociological Association, August 16, Washington, DC.
- Erickson, Bonnie. 1996. "Culture, Class, and Connections." *American Journal of Sociology* 102(1):217–51.
- Erikson, Kai. 1966. *Wayward Puritans. A Study in the Sociology of Deviance*. New York: Wiley.
- Espeland, N. Wendy, and Mitchel L. Stevens. 1998. "Commensuration as a social process." *Annual Review of Sociology* 24:313–43.
- Espiritu, L. Yen. 2000. "'We Don't Sleep Around Like White Girls Do': Family, Culture, and Gender in Filipina American Lives." *Signs* 26(2):415–440.
- Fiske, T. Susan. 1998. "Stereotyping, Prejudice, and Discrimination." Pp. 357–411 in *The Handbook of Social Psychology*, edited by D. T. Gilbert, S.T. Fiske, and G. Lindzey. New York: McGraw-Hill.
- Foucault, Michel. 1970. *The Order of Things: An Archeology of the Human Sciences*. London: Tavistock.
- Fourcade-Gourinchas, Marion. 2000. "The National Trajectories of Economic Knowledge: Discipline and Profession in the United States, Great Britain and France." PhD Thesis, Harvard University, Cambridge.
- Fuller, Steve. 1991. "Disciplinary Boundaries and the Rhetoric of the Social Sciences." *Poetics Today* 12(2):301–5.
- Gal, Susan, and Judith T. Irvine. 1995. "The Boundaries of Languages and Disciplines: How Ideologies Construct Difference." *Social Research: An International Quarterly* 62(4):967–1001.
- Gamson, Joshua. 1998. *Freaks Talk Back. Tabloid Talk Shows and Sexual Nonconformity*. Chicago: University of Chicago Press.
- Gamson, William. 1992. *Talking Politics*. New York: Cambridge University Press.
- Gans, Herbert. 1999. "The Possibility of a New Racial Hierarchy in the Twenty-First Century United States." Pp. 371–390 in *The Cultural Territories of Race: Black and White Boundaries*, edited by M. Lamont. Chicago: University of Chicago Press.
- Gaziano, Emanuel. 1996. "Ecological Metaphors as Scientific Boundary-Work: Innovation and Authority in Interwar Sociology and Biology." *American Journal of Sociology* 101(4):874–907.
- Gecas, Viktor, and Peter J. Burke. 1995. "Self and Identity." Pp. 41–67 in *Sociological Perspectives on Social Psychology*, edited by K. S. Cook, G.A. Fine, and J. S. House. Needham Heights, MA: Allyn & Bacon.
- Gerson, M Gerson, and Kathy Peiss. 1985. "Boundaries, Negotiation, Consciousness: Reconceptualizing Gender Relations." *Social Problems* 32(4):317–31.
- Gieryn, F. Thomas. 1983. "Boundary-Work and the Demarcation of Science from Non-Science: Strains and Interests in Professional Interests of Scientists." *American Sociological Review* 48(6):781–95.
- Gieryn, F. Thomas. 1995. "Boundaries of Science." Pp. 393–443 in *Handbook of Science and Technology Studies*, edited by S. Jasanoff, G. Markle, J. Petersen, and T. Pinch. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Gieryn, F. Thomas. *Cultural Boundaries of Science: Credibility on the Line*. Chicago: University of Chicago Press.

- Gilbert, T. Daniel, Susan T. Fiske, and Gardner Lindzey, eds. 1998. *Handbook of Social Psychology*. New York: McGraw-Hill.
- Gilens, Martin. 1999. *Why Americans Hate Welfare: Race, Media, and the Politics of Antipoverty Policy*. Chicago: University of Chicago Press.
- Glaeser, Andreas. 2000. *Divided in Unity: Identity, Germany and the Berlin Police*. Chicago: Chicago: University of Chicago Press.
- Gould, V. Roger. 1995. *Insurgent Identities. Class, Community, and Protest in Paris from 1848 to the Commune*. Chicago: University of Chicago Press.
- Grusky, B. David, and Jesper B. Sorensen. 1998. "Can Class Analysis Be Salvaged?" *American Journal of Sociology* 103(5):1187–1234.
- Gupta, Akhil, and James Ferguson. 1992. "Space, Identity, and the Politics of Difference." *Cultural Anthropology* 7(1):6–24.
- Gusfield, Joseph. 1963. *Symbolic Crusade: Status Politics and the American Temperance Movement*. Urbana: University of Illinois Press.
- Gutierrez, G. David. 1999. "Migration, Emergent Ethnicity, and the 'Third Space': The Shifting Politics of Nationalism in Greater Mexico." *The Journal of American History* 86(2):481–518.
- Hacking I. 1992. "World Making by Kind Making: Child Abuse for Example." Pp. 180–238. in *How Classification Works: Nelson Goodman among the Social Sciences*, edited by M. Douglas, and D. H. Hull. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Hall, J. Ray. 1992. "The Capital(S) of Cultures: A Nonholistic Approach to Status Situations: Class, Gender, and Ethnicity." Pp. 257–88 in *Cultivating Differences: Symbolic Boundaries and the Making of Inequality*, edited by M. Lamont, and M. Fournier. Chicago: The University of Chicago Press.
- Halle, David. 1993. *Inside Culture. Art and Class in the American Home*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Hannerz, Ulf. 1992. *Cultural Complexity. Studies in the Social Organization of Meaning*. New York: Columbia University Press.
- Hays, Sharon. 1996. *The Cultural Contradictions of Motherhood*. New Haven: Yale University Press.
- Hechter, Michael. 1975. *Internal Colonialism: The Celtic Fringe in British National Development, 1536–1966*. Berkeley: University of California Press.
- Heimer, A. Carol. 1992. "Doing Your Job and Helping Your Friends: Universalistic Norms About Obligations to Particular Others in Networks." Pp. 143–64 in *Networks and Organizations: Structure, Form, and Action*, edited by N. Nohria, and R. G. Eccles. Boston: Harvard Business School Press.
- Held, David. 1997 [1995]. *Demokratija i globalni poredak: od moderne države ka kosmopolitskoj vladavini*. Preveli R. Nakarada i M. Pečujlić. Beograd: Filip Višnjić.
- Herzfeld, Michael. 2004 [1996]. *Kulturna intimnost: socijalna poetika u nacionalnoj državi*. Prevela S. Glišić. Beograd: XX vek.
- Hogg, A. Michael, and Dominic Abrams. 1988. *Social Identification*. London: Routledge.
- Hollander, A. Jocelyn, and Judith A. Howard. 2000. "Social Psychological Theories on Social Inequality." *Social Psychology Quarterly* 63(4):338–51.
- Horowitz, L. Donald. 1985. *Ethnic Groups in Conflict*. Berkeley: University of California Press.

- Howard, A. Judith. 1995. "Social Cognition." Pp. 90-117 in *Sociological Perspectives on Social Psychology*, edited by K. S. Cook, G.A. Fine, and J. S. House. Needham Heights, MA: Allyn & Bacon.
- Hunter, Albert. 1974. *Symbolic Communities: The Persistence and Change of Chicago's Local Communities*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Ignatieff, Michael. 1993. *Blood and Belonging. Journeys into the New Nationalism*. New York: Farrar, Straus & Giroux
- Ikegami, Eiko. 2000. "A Sociological Theory of Publics: Identity and Culture as Emergent Properties in Networks." *Social Research* 67(4):989-1029.
- Jackson, L. John. 2001. *Harlemworld: Doing Race and Class in Contemporary Black America*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Jenkins, Richard 1996. *Social Identity*. London: Routledge.
- Kastoryano, Riva. 2001 [1996]. *Negotiating Identities: States and Immigrants in France and Germany*. Translated by B. Harshav. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Kay, Fiona, and John Hagan 1999. "Cultivating Clients in the Competition for Partnership: Gender and the Organizational Restructuring of Law Firms in the 1990s." *Law & Society Review* 33(3):517-56.
- Kearney, Michael. 1991. "Borders and Boundaries of State and Self at the End of the Empire." *Journal of Historical Sociology* 4(1):52-74.
- Kearney, Michael. 1995. "The Local and the Global: The Anthropology of Globalization and Transnationalism." *Annual Review of Anthropology* 24:547-65.
- Kefalas, Maria. 2002. *The Last Garden: Culture and Place in a White Working Class Chicago Neighborhood*. Berkeley: University of California Press.
- Kymlicka, Will. 2004 [1995]. *Multikulturalizam: multikulturno građanstvo*. Preveo S. Divjak. Podgorica/Zagreb: CI i Jesenski i Turk.
- Lamont, Michèle. 2000. *The Dignity of Working Men: Morality and the Boundaries of Race, Class, and Immigration*. Cambridge, MA: Harvard University Press, New York: Russell Sage Found.
- Lamont, Michèle. 2001a. "Symbolic Boundaries." in *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*, edited by N. Smelser, and P. Baltes. Oxford: Elsevier.
- Lamont, Michèle. 2001b. "Culture and Identity." Pp. 171-85 in *Handbook of Sociological Theory*, edited by J. Turner. New York: Kluwer Academic/Plenum Publi.
- Lamont, Michèle, and Marcel Fournier. eds. 1992. *Cultivating Differences: Symbolic Boundaries and the Making of Inequality*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Lamont, Michèle, and Joshua A. Guetzkow. 2001. "Evaluating Interdisciplinary Scholarship." *Social Science Research Council* 1(3-4):12-13.
- Lamont, Michèle, and Annette Lareau. 1988. "Cultural Capital: Allusions, Gaps and Glissandos in Recent Theoretical Developments." *Sociological Theory* 6(2):153-68,
- Lamont, Michèle, and Virág Molnar. 2001. "How Blacks Use Consumption to Shape Their Collective Identity: Evidence from African-American Marketing Specialists." *Journal of Consumer Culture* 1(1):31-35.
- Lamont, Michèle, Ann Morning, and Margita Mooney. 2001. "Particular Universalisms: North African Immigrants Respond to French Racism." *Ethnic and Racial Studies* 25(3):390-414.

- Lamont, Michèle, and Laurent Thevenot. eds. 2000. *Rethinking Comparative Cultural Sociology: Repertoires of Evaluation in France and the United States*. New York/London: Cambridge University Press, Paris: Presses Maison Sci. l'Homme.
- Lareau, Annette. 2000. "Contours of Childhood: Social Class Differences in Children's Daily Lives." Working Paper, Center for Working Families. Berkeley: University of California Press.
- Lee, M. Sharon. 1993. "Racial Classification in the U.S. Census: 1890–1990." *Ethnic and Racial Studies* 16:75–94.
- Levitt, Peggy. 2001. *The Transnational Villagers*. Berkeley: University of California Press.
- Lichterman, Paul. 2005. *Elusive Togetherness*. Princeton: Princeton University Press.
- Liebertson, Stanley. 2000. *A Matter of Taste: How Names, Fashions, and Culture Change*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Lightfoot, G. Kent, and Antoinette Martinez. 1995. "Frontiers and Boundaries in Archeological Perspective." *Annual Review of Anthropology* 24:471–92.
- Löfgren, Orvar. 1999. "Crossing Borders: The Nationalization of Anxiety." *Ethnologia Scandinavica* 29:1–27.
- Logan, R. John, Alba, D. Richard, and Shu-Yin Leung. 1996. "Immigrant Access to White Suburbs: A Multiregion Comparison." *Social Forces* 74:851–81.
- Lorber, Judith. 1984. *Women Physicians. Careers, Status and Power*. New York: Tavistock.
- Luker, Kristen. 1984. *Abortion and the Politics of Motherhood*. Berkeley: University of California Press.
- Malkki, Lisa. 1995. *Purity and Exile: Violence, Memory and National Cosmology among Hutu Refugees in Tanzania*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Manza, Jeffrey. 1992. "Classes, Status Groups, and Social Closure: A Critique of Neo-Weberian Social Theory." *Current Perspectives in Social Theory* 12:275–302.
- Markus, R. Hazel, and Shinobu Kitayama. 1991. "Culture and the Self: Implications for Cognition, Emotion and Motivation." *Psychological Review* 98:224–53.
- Martin, Karin. 2001. "Engaging Hegemonic Femininity: Gender and Appearance on Campus." Paper presented at University of Michigan Sociology Colloquium, March, Ann Arbor, MI.
- Marx, K. 1979 [1852]. „Osamnaesti brumaire Louisa Bonaparte." u *Glavni radovi Marxa i Engelsa*, priredili A. Dragičević, V. Mikecin i M. Nikić. Preveo H. Klajn. Zagreb: Stvarnost.
- Massey, S. Douglas, and Nancy A. Denton. 1993. *American Apartheid: Segregation and the Making of the Underclass*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- McAdam, Doug, Sidney D. Tarrow, and Charles Tilly. 2001. *Dynamics of Contention*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Melluci, Alberto. 1996. *Challenging Codes: Collective Action in the Information Age*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Moore, Kelly. 1996. "Organizing Integrity: American Science and the Creation of Public Interest Organizations, 1955–1975." *American Journal of Sociology* 101(6):1592–627.
- Morawska, Ewa. 2001. "Cultural Repertoires' in a Structuration Process. Theoretical and Research Implications." Paper presented at the Annual Meeting of the American Sociological Association, August 16, Anaheim, CA.

- Newman, S. Kathrine. 1999. *No Shame in My Game: The Working Poor in the Inner City*. New York: Knopf.
- Nippert-Eng, Christena. 1995. *Home and Work*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Ong, Aihwa. 1996. "Cultural Citizenship as Subjectmaking. Immigrants Negotiate Racial and Cultural Boundaries in the United States." *Current Anthropology* 37(5):737–62.
- Parkin, Frank. 1974. "Strategies of Closure in Class Formation." Pp. 1–18 in *The Social Analysis of Class Structure*, edited by F. Parkin. London: Tavistock
- Pattillo-McCoy, Mary. 1999. *Black Picket Fences: Privilege and Peril among the Black Middle Class*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Peterson RA, Kern R. 1996. "Changing Highbrow Taste: From Snob to Omnivore." *American Sociological Review* 61(5):900–907.
- Portes, Alejandro. 2001. "Leaving the Ancestors Behind: The Case for a Flexible Approach to Class Analysis." *Political Power and Social Theory* 14:333–345.
- Portes, Alejandro, and Rubén G. Rumbaut. 2001. *Legacies. The Story of the Immigrant Second Generation*. Berkeley: University of California Press.
- Prentice A. Deborah, and Dale T. Miller T. 1999. *Cultural Divides: Understanding and Overcoming Group Conflicts*. New York: Russell Sage Foundation.
- Ragin C. Charles. 1987. *The Comparative Method: Moving Beyond Qualitative and Quantitative Strategies*. Berkeley: University of California Press.
- Reicher, Stephen, and Nick Hopkins. 2001. "Psychology and the End of History. A Critique and a Proposal for the Psychology of Social Categorization." *Political Psychology* 22(2):383–407.
- Reskin B. Barbara. 2000. "Theorizing Employment Discrimination." Paper presented at Inequality Summer Institute, Multidisciplinary program on Inequality and Social Policy, June 14–16, Cambridge, MA.
- Reskin B. Barbara, and Heidi Hartmann. eds. 1986. *Women's Work, Men's Work: Sex Segregation on the Job*. Washington, DC: National Academic Press.
- Ridgeway CL. 1997. "Interaction and the Conservation of Gender Inequality: Considering Employment." *American Sociological Review* 62(2):218–35.
- Rieder, Jonathan. 1985. *Canarsie: The Jews and Italians of Brooklyn against Liberalism*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Roediger, David. 1991. *The Wages of Whiteness: Race and the Making of the American Working Class*. London: Verso.
- Rosaldo, Renato. 1993. *Culture and Truth: The Remaking of Social Analysis*. Boston: Beacon Press.
- Rosenfield, Sarah. 1998. "Social Inequality and the Self." Paper presented at Culture and Inequality Workshop, Departemnt of Sociology, Princeton University. Princeton, NJ.
- Rueschemeyer D, and Theda Skocpol. eds. 1996. *States, Social Knowledge, and the Origins of Modern Social Policies*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Saguy, Abigail. 2002. *Defining Sexual Harassment in France and the United States*. Berkeley: University of California Press.
- Sahlins, Peter. 1989. *Boundaries: The Making of France and Spain in the Pyrenees*. Berkeley: University of California Press.
- Sarfatti-Larson, Magali. 1979. *The Rise of Professionalism*. Berkeley: University of California Press.
- Schwartz, Barry. 1981. *Vertical Classification. A Study in Structuralism and the Sociology of Knowledge*. Chicago: University of Chicago Press.

- Sewell, H. William. 1992. "A Theory of Structure: Duality, Agency, and Transformation." *American Journal of Sociology* 98(1):1–29.
- Shanahan, Suzzane, and Susan Olzak. 1999. "The Effects of Immigrant Diversity and Ethnic Competition on Collective Conflict in Urban America: An Assessment of Two Moments of Mass Migration, 1869–1924 And 1965–1993." *Journal of American Ethnic History* 18(3):30–64.
- Sidanius, Jim, and Felcia Pratto. 1999. *Social Dominance: An Intergroup Theory of Social Hierarchy and Oppression*. New York: Cambridge University Press.
- Simmel, G. 2008. „Stranac” Str. 154-160 u *Georg Zimel 1858-1918*, priredio D. Marinković. Novi Sad: Mediterran.
- Small, L. Mario. 1999. "Departmental Conditions and the Emergence of New Disciplines: Two Cases in the Legitimation of African-American Studies." *Theory and Society* 28:659–707.
- Somers, R. Margaret. 1994. "Reclaiming the Epistemological 'Other': narrative and the social constitution of identity." Pp. 37–99 in *Social Theory and the Politics of Identity*, edited by C. Calhoun. Cambridge, MA: Blackwell.
- casal, Yasemin. 1994. *Limits of Citizenship: Migrants and Postnational Membership in Europe*. Chicago: University of Chicago Press.
- Spinner, Jeff. 1994. *The Boundaries of Citizenship: Race, Ethnicity, and Nationality in the Liberal State*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.
- Star, L. Susan, and James R. Griesemer. 1989. "Institutional Ecology, 'Translations' and Boundary Objects: Amateurs and Professionals in Berkeley's Museum of Vertebrate Zoology, 1907–1939." *Social Studies of Science* 19(3):387–420.
- Starr, Paul. 1992. "Social Categories and Claims in the Liberal State." *Social Research* 59:262–295.
- larson, Arlene. 1997. *Sex and Sensibility: Stories of a Lesbian Generation*. Berkeley: University of California Press.
- Stinchcombe, L. Arthur. 1995. *Sugar Island Slavery in the Age of Enlightenment: The Political Economy of the Caribbean World*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Suttles, Gerald. 1968. *The Social Life of the Slum*. Chicago: University of Chicago Press.
- Swidler, Ann. 2001. *Talk of Love: How Culture Matters*. Chicago: University of Chicago Press.
- Tajfel, Henri, and Jogn C. Turner. 1985. "The Social Identity Theory of Intergroup Behavior." Pp. 7–24 in *Psychology of Intergroup Relations*, edited by S. Worchel, and W.G. Austin. Chicago: Nelson- Hall
- Tamir, Yael. 2002 [1993]. *Liberalni nacionalizam*. Preveo M. Đurković. Beograd: Filip Višnjić.
- Taylor, Charles. 2003 [1992]. *Multikulturalizam: ispitivanje politike priznanja*. Preveo T. Kargačin. Novi Sad: Centar za multikulturalnost.
- Taylor, Verta, and Nancy Whittier. 1992. "Collective Identity in Social Movement Communities: Lesbian Feminist Mobilization." Pp. 104–29 in *Frontiers in Social Movement Theory*, edited by A. Morris, and C. Mueller. New Haven, CT: Yale University Press.
- Thelen, David. 1999. "Rethinking History and the Nation-State: Mexico and the United States." *Journal of American History* 86(2):439–453.
- Thevenot, Laurent 1984. "Rules and Implements: Investment in Forms." *Social Science Information* 23(2):1–45.
- Tilly, Charles. 1998. *Durable Inequality*. Berkeley: University of California Press.

- Tilly, Charles. 2001. "Political Identities in Changing Polities." Keynote address at Conference on Redefining Europe. New York University, November 30, New York, NY.
- Vallas, P. Steven. 2001. "Symbolic Boundaries and the Newdivision of Labor: Engineers, Workers and the Restructuring of Factory Life." *Research in Social Stratification and Mobility* 18:3–37.
- Verdery, Katherine. 1994. "Ethnicity, Nationalism, and State-Making. Ethnic Groups Boundaries: Past and Future." Pp. 33–58 in *The Anthropology of Ethnicity: Beyond "Ethnic Groups and Boundaries,"* edited by H. Vermeulen, and C. Govers. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Wagner, Peter, Carol Hirschon-Weiss, Bjorn Wittrock, and Hellmut Wollmann. 1991a. *Social Sciences and Modern States: National Experiences and Theoretical Crossroads*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Wagner, Peter, Bjorn Wittrock, and Richard Whitley. eds. 1991b. *Discourses on Society: The Shaping of the Social Sciences Disciplines*. Vol. 15. Dordrecht: Kluwer Academic.
- Waters, C. Mary. 1999. *Black Identities. West Indian Immigrant Dreams and American Realities*. New York: Russell Sage Found/ Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Weber, Max. 1976 [1922]. *Privreda i društvo*. Tom I. Preveli O. Kostrešević i T. Kostrešević. Beograd: Prosveta.
- West Candace, and Don H. Zimmerman. 1987. "Doing Gender." *Gender & Society* 1(1):125–51.
- White, Harrison. 1992. *A Structural Theory of Social Action*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Williams, L. Christine. 1995. *Still a Man's World: Men Who Do "Women's" Work*. Berkeley: University of California Press.
- Wilson, M. Thomas, and Hastings Donnan. eds. 1998. *Border Identities: Nation and State at International Frontiers*. New York: Cambridge University Press.
- Wuthnow, Robert. 1989. *Communities of Discourse: Ideology and Social Structure in the Reformation, the Enlightenment, and European Socialism*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Young Jr. Alford. 2002. *The Minds of Marginalized Black Men: Making Sense of Mobility, Opportunity, and Future Life Chances*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Zelizer, A. Vivivana. 1985. *Pricing the Priceless Child. The Changing Social Value of Children*. New York: Basic Books.
- Zerubavel, Eviatar. 1997. *Social Mindscales: An Invitation to Cognitive Sociology*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Zolberg, R. Aristide, and Woon L. Long. 1999. "Why Islam is Like Spanish: Cultural Incorporation in Europe and the United States." *Politics & Society* 27(1):5–38.